

Katoliška demokracija.

I. Š.

Es gibt keinen anderen, der sich so geradezu zum Träger der modernen Tendenzen eignete, wie der Katholicismus.
Dr. R. v. Kralik.

a Sokrata že so se pojavili ljudje, ki so trdili, da tedanje grške ustave vse skupaj niso vredne piškavega oreha, da celo, da so proti naturnemu pravu, torej krivične. Hoteli so, da pride v grški državi do vlade ona polovica državljanov, ki so sedaj podvrženi, da se zamenjata ulogi med aristokracijo in demosom – maso ljudstva. Te ideje so marsikaterikrat prevrnile grške ustave, a vedno je ostalo bistveno po starem: premaganci so postali zopet revolucionarni in so toliko časa ruvali, da so vrgli vladajoče. Tako se je prekladalo z ram na rame breme tlačanstva. Po poganski egoistično – materialistični morali je moral eden tlačanati.

V našem stoletju, po stoletjih raznih idej in bojov, je prišlo zopet na isto nazaj, na staro pogansko stališče. To stališče zavzema socialna demokracija. Njeni principi niso prav nič novi, isto so učili stari grški zofisti. „Sila je pravo“ je vsebina kompleksa teh idej. Demokracija ni nič drugega v smislu zofistov in modernih socialistov nego brutalna sila na vladi. Po časih, ko je zacvel strupen liberalizem, ki je posadil četico najmočnejših na tilnike milijonov enakih, je prišla reakcija. Duh liberalizma je ostal in masa pravi: dovolj sem držala, boli me, hajdi dol z vratu, zdaj stopim jaz tebi na tilnik. Materialistični duh je ostal v socialni demokraciji. Liberalizem ne pozna pravičnosti, socialna demokracija je v bistvu ne pozna; oba sta jednaka v bistvu, katero zastopa stavek: sila dela pravo. Razloček med obema je le v trenutnem stanju: liberalizem je zmagoslavni materializem, socialna demokracija po zmagi in vladi hlepeči materializem. Vse bistveno isto, kar se je godilo po večkrat v stoletju v starih grških državah, seveda v majhnem obsegu. —

Mi smo demokratje. A zavarujemo se pred tako demokracijo. Tu ni realizirana ideja enakosti.

Med grškimi zofisti in modernimi socialisti pa ležita dve tisočletji. Večji del teh časov je imela v svetu prvo besedo katoliška cerkev. Ob

svojem nastopu je našla grozne razmere v človeštvu. Neenakost je imela svojo ost v suženstvu. Egoizem je prepletal v največjem obsegu in rafiniranosti življenje poganov. Materializem je tlačil kakor gora cel svet. Milijoni sužnjev in prostih beračev so ležali pred nogami mogočnejšev epikurejcev. Delo s pečatom sramote, delavec, kmet zaničevan. Rimski cesar je bil divus, bog, vse drugi božji podložniki. — V tem nastopi Kristus.

Bistvo njegovega dela je bilo: spojenje človeštva z Bogom, povzdiga poganškega sveta iz močvirja materializma. Kristus-Bog je prinesel med egoistični svet idejo enakosti. „Vsi smo enaki pred Bogom“. V tem stavku tiči pojem materialne enakosti, na katerem je sezidala cerkev divno stavbo cerkvenega prava.

Katoliška cerkev je v vsem posnemala svojega ustanovitelja. Kakor njen božji početnik tako je tudi ona postavila v vsem svojem delovanju princip materialne enakosti. Prva štiri stoletja posebno so bila stoletja bojov za to enakost in bratstvo. In kako bratstvo! Ne tako, kakor v francoski revoluciji, ko so „bratje“ vtikali „bratom“ glave pod gilotino. To bratstvo je imelo svoj začetek v Kristusu, ki se je postavil sam kot človek za našega brata, za brata suverena na zlatem prestolu in za brata polgolega, umazanega berača. Katoliška cerkev je stala vsikdar na pravičnih tleh, na strani krivično zatiranih, na strani ljudstva. Ona je vedno stražila pravice ljudstva in jih branila pred mogotci in suvereni. In — značilno — so bili sovražniki ljudstva in pravice ob enem tudi sovražniki katoliške cerkve.¹ To je bilo vedno tako in bo tudi pri socialni demokraciji tako. Danes še se kaže ljudstvu prijazno, toda tu in tam se že zasveti izza kulis ona neprijetna luč, ki dela razloček med ljudstvom, da, razloček med narodnostjo! In to se bo pa še razvilo, ko bo prišla soc. demokracija do vlade. Tedaj se bo pokazala v pravi materialistični luči in to dosledno, ker materializem ne more poznati enakosti in bratstva v pravem plemenitem pomenu besede.

Jasno se zrcali demokratični princip cerkve v epizodi med sv. Ambrožem in cesarjem Teodozijem Velikim, ki je dal pomoriti 700 meščanov. „Tako je bila cerkev branišče svobode ljudstva, in svetniki so zavzemali ulogo ljudskih tribunov“. In tista Canossa, ki se vedno nosi po ustih ljudstvu in cerkvi neprijaznih liberalcev, je katoliški cerkvi v čast in ponos, ker je dokaz neodvisne, kremenite pravičnosti njene, ki je postavila pred svojim forum kralja jednakega zadnjemu njegovemu podložniku.

¹ Voltaire naziva uboge rimske trpine sužnje in siromake „najmizerablejša kanalja“. Liberalce-vzor našim liberalcem!

Cerkev vedno goji načelo bistvene enakosti.¹ Ona pripusti vsakega moškega člana k najsvetejšim in najvišjim svojim dostojanstvom. Kajzarjev sin postane škof, ako je vreden. V prvih časih je dopuščala sužnje k hierarhiji. Ona ne pozna prirojenih časti, ne pozna dednega plemstva. Vsak, naj je suverenov princ ali čevljarjev sin, ima lahko upanje, da dospe do najvišjega mesta. Tako n. pr. se zgodi, da postane priprost kmetiški sin kardinal in s tem enakoroden s cesarskim princem, kar smo doživeli na Slovenskem.

In bratstvo! Kje obstaja teorija, ki bi bila na isti višini v tem oziru, kakor so dogme naše katoliške cerkve? Vsi smo bratje in sestre — Bog je naš oče! — uči in zapoveduje verovati. Bodisi bogat ali siromak, učen ali neučen — vsi smo bratje in sestre. Kje najdemo filozofa, ki bi mislil in učil tako plemenito? Naj bo še tako ljudomil modrijan, naj bo še tako demokratičen, ko pride v dotiko z ubogim v duhu, se ga polasti napuh, recimo — napuh inteligence. Cerkev pa govori s Kristusom: blagor ubogim v duhu.² Siromaka, kateremu ni dala narava talentov, ali ki je vsled socijalnih razmer ostal vzlic talentom svojim ubog v duhu, neizobražen, zaničuje cel svet, tudi socijalna demokracija govori o „neumnem proletariatu“, katerega noče prištevati med svoje. Kje ima tak revež zaslombo? Cerkev mu pa pravi: blagor ti, ker tvoje je nebeško kraljestvo! Cerkev, ki šteje največje učenjake med svoje, ki je vedno pionirka prosvete in kulture, ki je sezidala sedanjo kulturo, kolikor je dobre in nenagnite — ta cerkev govori tako k zaničevanemu siromaku!

V celem srednjem veku, ko je imela popoln vpliv tudi na zunaj, je delala nato, da bi se stanje tlačanov izboljšalo. V tem oziru je vplivala na rimsko pravo, ki je v Justinijanovi obliki precej visoko nad poganiskim. Vse humanitetne naprave srednjega veka so delo cerkve. Samostani so bili trdnjave prosvete in krščanskega bratstva. Od nekdanj se je že imenovala „mater ubogih“. Koliko miloščine, koliko duševne hrane je razdelila cerkev v skoraj dveh tisoč letih!

Tako je umevala cerkev enakost in bratstvo.

In če danes pogledamo po svetu, kako je z duševnim in telesnim proletariatom? Kdo se briga zanj? — O liberalcih sploh ne govorimo, ko se razpravlja o pomoči proletariatu. Socialna demokracija se je dvignila, da mu pomore. Ona pa stoji na materialističnem stališču, proletariati se po nji ne oplemenjuje, ampak surovi pod njenim vodstvom

¹ Bistvena enakost se loči od zunanje (formelne) (katero zastopa soc. demokracija). Ta se da izraziti v formuli $A = B = C = x$, kar je po naravnem redu nesmisel in nemogoče.

² Vemo, da se tolmači in umeva ta stavek tudi drugače, a lahko se umeva skladaže se z duhom kat. cerkve tudi tako.

in vplivom. Cilj teh demokratov jo samo prijetno, brezskrbno življenje in telesno uživanje. Ako pride do vlade ta demokracija, bo sledila doba še hujšega proletariata. Surova sila, materija, masa — ves repertoire pripomočkov v dosego nizkega, materialnega cilja.

Drugače je na nasprotni strani. Kako lepo je primerjati kakega vodjo soc. demokratov s ponižnim, tihim župnikom v skritem, odljudnem selu. Tu se vidi najjasneje razloček med ateističnim in katoliškim demokratom. Liberalci vesoljnega sveta — med drugimi tudi naši ponižni sluge — bridko tožijo, da ima duhoven toliko vpliva po deželi. Tu je punctum saliens. Ljudstvo nima tako malo razuma, da bi ne uvidelo, kje je njegov prijatelj. Značilna je mrzkost našega ljudstva do „škricev“. H komu pa naj se obrne siromak, ki je v stiski in potrebuje sveta? Mar naj gre k liberalnemu gospodu sodniku? Ali pa ženica, katera omaguje pod bremenom nadlog, ali naj poseti milostno gospo to in to v vasi ali trgu? O, naš kmet ve, kdo je njegov prijatelj. V dunajski katedrali stoji ob desnem vhodu v skupini kip, predstavljaajoč škofa, ki drži v naročju dete; v talar pa skriva gol pobič objokan obrazek. Lep in primeren simbol za duh in delovanje katoliške cerkve tudi dandanes. Vzemimo našemu ljudstvu dušne pastirje in vzeli smo zadnjo oporo.

Katoliška cerkev ne pozna generala in prostaka, temuč: oče, mati in otroci se primere v njenem socialnem življenju. Tako razmerje vlada med cerkvijo in vsem verništvom, in med klerusom in laištvom. To čuti ljudstvo. S spoštovanjem in odkrito ljubeznijo izreče naš kmet besedo „gospod“. In še to postransko, a značilno dejstvo: naši ljudje, stari in mladi imenujejo svojega duhovnika s krstnim imenom: gospod Janez, gospod Peter so rekli. V teh besedah tiči otroška ljubezen in zaupanje, ob enem pa ponosna zavest enakosti in krščanskega bratstva. Kje si upa reči kmet visokemu gospodu davčnemu komisarju: „gospod Janez“? Dobro ve, da mu je tuj, da se čuti ta gospod visoko nad njim, in da bi ga le razžalil s takim „kmečkim“ priimkom. A naši katoliški duhovniki niso navdahnjeni z napuhom svetne inteligence. V srce zaboli demokratično čutečega, ko čuje in vidi od nežnih, razkošnih mestnih „inteligentov“ smešiti priletnega duhovnika, ki pride z dežele v visokih škornjih in se ne kreče po vseh pravilih parfemirane etikete. Eden tak duhovnik je vreden več, nego vsi ti blagorodni mestni „intelligentje“. On je žrtva demokracije. On ve, kaj je življenje, kaj se pravi: delati med ljudstvom, trpeti, čutiti z ljudstvom. V resnici ni lahko izobražencu iz mestnega, razkošnega ozračja zakopati se v kmetiško selo in se ondi asimilirati z ljudstvom. Ljudstvo pa ve to in ceni vsak korak, ki ga stori kdo zanj v sebičnih, brezčutnih časih. Ljudstvo ve, kolika je žrtev za mladega, v

svet hrepenečega izobraženca, da se pomeša medenj in živi zanj. Od tod želja našega kmeta, da bi bil sin „gospod“, ker ve, da se mu bo sin odtujil, da ga bo morda celo zaničeval, ako postane sveteni gospod. To je žalostno dejstvo pri nas in drugod, ki se opaža redno pri svetni gospodi, kmet pa hoče, da se ga sin ne sramuje, magari da je minister! — Od tod po vaseh glasno plakanje v cerkvi, ko se poslavlja na prižnici domači „gospod“. Kje najdemo drugodi tako očetovsko in otroško razmerje med predstojniki in podaniki? Mar joče kdo v vasi, ko zapusti kraj gospod davkar ali sodnik? Ljudstvo ve, kdo je njegov prijatelj.

To je demokratični značaj katoliške cerkve. Od nekdaj je bila na strani ljudstva in boj državne oblasti s cerkvijo je bil ob enem tudi boj cerkve za pravice ljudstva. Od tod vse bajke sovražnikov o jezuitskem nauku „tiranskega umora“. Vsi cerkveni pisatelji in modrijani so čutili in pisali demokratično.

Nikdar ne bo na svetu mogoča formalna enakost. A vzor katoliškega demokrata je bistvena, materialna enakost, kar izražamo v krščansko-socialnem geslu: vsakemu svoje. To je cilj socialnega delovanja zavestnih katoličanov. In še to naj povdarimo: vsak prepričan katoličan mora biti, ako je dosleden, odločen demokrat. Lev XIII. je priznalno potrdil krščansko demokratično gibanje. Tudi pri nas na Slovenskem je oživela demokratična ideja. A kdo ima v tem najbolj delavne roke? Zopet duhovščina, iz katere srede je izšla med Slovence sveta krščansko-socialna ideja. Žalibog, svetna inteligenca naša pa večinoma spi nevzdravno liberalno spanje. Cel svet je ne briga, da ima le svoje stalne dohodke in vsako nedeljo prijetno zabavico, kjer se spomni „slovenskega naroda“ in napija „goricam, ki rode tako žlahtno kapljico“, znojnih kapelj in žuljev pa, ki so pripravili ta užitek, se ne spomni nihče, saj naše ljudstvo nima prostora v „slovenskem narodu“, ki obsega „narodno inteligenco“.

Treba je, da se tandem aliquando ozremo s treznim, kritičnim očesom po naši zemlji, da ne povzdigujemo takoj vsakega doktorja in njegove gospe, ki govorita slovensko med seboj, da ne postavljamo „slovenskega naroda“ v oltar, kakor delajo pesniki. Naše ljudstvo neče stati v oltarju, ampak je zadovoljno s poštenim vsakdanjim kruhom. — Dela je ogromno, in še tisti, ki delajo, se ometavajo z blatom od tistega „slovenskega naroda“, ki ni slovensko ljudstvo. Naj nas to ne straši. Mi smo iz ljudstva in za ljudstvo, mi smo prepričani katoličani, zato imamo vir, iz katerega vedno črpamo moči in ognja za vzvišeno demokratično idejo.

Zopet stara pesem!

Spisal Bajda Kazak.

edno razpravljanje ene in iste stvari se nam jame slednjič gabiti; ako pa je to potrebno, se moramo resnici in stvari na ljubo potolažiti in udati. Takó je tudi pri nas v zadnjih par letih. Mesto da bi res delovali in sicer pozitivno delovali ter skušali napredovati dejansko, bijemo hud boj za estetična načela in se prepiramo o tem, kaj je lepo in kaj ni lepo, kaj umetno in kaj neumetno, kaj je dobro in kaj slabo.

Kdo ima prav in kdo nima, o tem ne bomo teoretično razpravljali, ker bi morali ponavljati, kar smo pisali o tem v lanskem letniku. Danes hočemo govoriti bolj praktično.

Naša doba ima na sebi znak praktičnosti ali si ga pridobiva bolj in bolj. Oglej se kamor hočeš, skoraj povsod se ti kaže svet v svoji praktični strani. Vse se zanima bolj in bolj le za to, od česar pričakuje kakega dobička ali haska. Vse vodi nekaka sebičnost, vtisnjena celemu veku od liberalizma, vladajočega planeta našega stoletja. V naših dneh je na torišču življenja manj in manj sanjačev. In popolnoma prav: čemu bi se potezal, trudil, izgubljal čas in sredstva za stvar, ki nima nobenega ali skoraj nikakega pomena, vrednosti, ki ne prinaša ne tega ne onega dobička!

No, ako postaja današnji svet skoraj v vseh stvareh bolj in bolj natančen, oprezen in praktičen, zakaj bi ne bili kolikor toliko tudi mi? V škodo bi nam gotovo ne bilo! Ako ni povsem, vendar je vsaj večinoma dober utilitarizem ali hasnost, porabnost, in to bodi v lastni ali narodov prid.

Resnost časa zahteva to, to tirja prava, pozitivna, vsestranska prosveta narodova!

Lani je izšla priloga „Nove Nade“, naslovljena „Bračo i drugovi“. V tem pozivu na srednješolce so naslednji stavki res vredni premisleka:

„Baš to, što ćemo jednom, kad stupimo u život, preuzeti važnu zadaću narodne inteligencije, mora nam danas već uljevati uvjerenje, da smo i mi faktor u narodnom životu, jer smo klica njegove budućnosti. — Ovo uvjerenje namiće svakome djaku dužnost, da radi oko toga, kako će kao svijestan sin svoga naroda u budućem životu svoju zadaću što bolje ispuniti, koristeći mu iz svih sila svojih — — — Pravi je djak onaj, koji ozbilno shvaća potrebu toga odgajanja sama sebe, pa spremajući znanje i skustvo, pripravlja u tom oružje za budući rad narodnog napredka — — — U tom realnom radu,

kojim treba, da se stvore potpuni ljudi, sastoji se pravi patriotizam. Oslone za taj rad naći ćemo u vjeri, iskustvu i naobrazbi — — — U povjesti našoj i svjetskoj treba da se najviše obaziramo na najbližu prošlost, jer se ona najviše doimala današnjih društvenih prilika. Da te sadašnje prilike upoznamo, da u realnom svijetu ne budemo zalutali mračnjaci, bavit ćemo se socijologijom, znanosću, koja razmatra i sudi ono, što danas kao teško pitanje budućnosti zanima čovječanstvo.“

Kaj ne da, lepe besede, govorjene sicer dijakom, a prikladne in premisleka vredne tudi za vsakogar, ki ni že davno več dijak. In kakó prav nam prihajajo ravno navedene besede, napisane v dijaškem listu, zakaj ravno naši mlajši književniki — in večinoma še dijaki greše najbolj proti pravi smotrenosti literarnega in drugega narodnoprosvetnega delovanja.

Ravno dandanes se kaj malo ali nič ne upošteva resnosti časa, realnih razmer našega naroda in časa, in ker se tega ne upošteva, ni tudi delovanje dosti realno! Kateri od zastopnikov takó zvanih novih struj misli na to resno, da bi čimbolje izvrševal svojo nalogo in dolžnost kot sin naroda ter mu res koristil z vsemi svojimi silami? Malone baš nasprotno! Bolj nego kdaj preje, se polašča vsled tujega vpliva ravno mladine oni vse moreči in pokončujoči duh sebičnosti in individualizma. Vse se poteza za absolutno individualno svobodo delovanja; povsod se pojavlja naravnost kričeča težnja po osebni pretirani originalnosti, ekstravaganci in radoprikupnosti ne gledé na škodo, ki jo trpi pri tem umetnost sama, kratkovidni in od hipnostnih in začasnih vspehov omamljeni proizvajalci ter čitatelji — narod.

Ta težnja po izredni, pretirani originalnosti in ekstravaganci, težnja po nekem novem, dozdej nepoznanem umetniškem obzorju se javlja v obrazni in v slovesni umetnosti.

Ker je treba dandanašnji izrednih talentov, da bi se kaj više povzpeli v stvarjanju in se ovekovečili, je kaj težko priboriti si slavo in svetovnost. Ne trdimo, da ni med modernimi pesniki izrednih talentov in potentia, ki bi se dala vzgojiti, a zapažamo, da nimajo prave volje in si ne izbirajo pravih poti in načinov v dosego namena. Ker zanemarjajo prava sredstva v napredek, vzgojo in spopolnitev svojega talenta in premalo cenijo vnos idej, misli, jim pač ne ostaja drugega, nego da si pomagajo na drug način; in sicer se poslužujejo pri nedostatku pravih, vzosnih idej — oblike, zunanje oblike, trdeč, da je oblika v umetnosti glavna stvar in vse. Vso silo in moč stavijo torej moderniki v zunanost umotvora. Ne trdimo, da ni zunanja oblika velikega pomena na umotvoru — saj je ona eden bistvenih delov njegovih. Da bi bila zunanja oblika

pa kar vse, je velika zmota in laž — osodepolna zmota! — In tudi ako bi ne hoteli, moramo priznati, da se je pri nas ravno oblika v stvarjanju zadnjih par let jako gojila in se dokaj spopolnila. Žal pa, da je pri večini stvorov najti malone edino le obliko — brez vsake prave ideje! Novodobni pesnik ali novelist vzame najnavadnišo snov, večinoma brez vsake pesniško uporabne vrednosti ter jo tako lepo in bogato povije v nenavadne besedne parfeme in figure, da izgleda slednjič kakor na novo prirejena mumija, telo brez življenja.

Da, priznati se mora novodobnikom, da znajo slepariti, oziroma slepiti. Opisovati res znajo, in njih bistremu, izvežbanemu očesu in ušesu in njih čutilom in čutom ne uide nikaka, še takó majhna stvar ali pojav. Često so ti takó gostobesedni in bajnonatančni v opisovanju, da se jim moraš kar čuditi — ali žal, da je to tudi vse, kar nahajaš v njih proizvodih! Na izbiri imajo besedi, da, v potrebi so samo slovotvorci, kar iz rokava stresajo nebrojne podobe in umetniške figure, in vse to ti znajo lepo spraviti v več ali manj popolno enoto. Oblika sama često žije in diše življenje, mami s tem čitatelja — oblika pravim, a žal, da ona sama, edina — idej, pravih, oživljajočih umotvor in tvorečih ga idej — ni!

Da bi se otesli in iznebili toli nagajivih očitanj, da niso pravi umetniki, ker so njih stvori brez pravih pesniških idej, si pomagajo s trditvami, da more biti predmet, snov umotvoru vse, dasi najnavadniši in najpriprostejši pojav ali stvar.

A ne samo do tukaj, novodobniki tirajo vso stvar še muogo dalje. Raz stališče absolutne individualne svobode stvarjanja smejo oni vse uporabljati v svoje namene. In kakó jim prav prihaja in ugaja to stališče, rešujoče jih malo ne vseh vezi in mejâ v umetnosti! Kar ni bilo do zdaj dovoljeno po estetičnih načelih in česar ni vera, dà, ni zdravi človeški razum nikdar ne dovoljuje, to je dovoljeno novodobnikom. Za umetniško stvarjanje so porabna katerasibodi človeška čustva in takisto porabni katerisibodi načini. Načini pa bodite taki, da more preko snovi čutiti z umetnikom tudi še kak drug človek. To je splošno načelo novostrujarjev.

Po njih načelu in mnenju se torej smejo, in to tudi udejestvujejo, porabljati v umetniške namene vsa mogoča čustva in strasti človeške ter se realizovati na vse mogoče, sicer dostopne načine.

Najnižje, najpodliše živalske strasti človekove imajo potemtakem v umetnosti isto pravico in veljavo s krepostmi in blagimi, vzvišenimi čustvi.

Namen umetnosti je delovati na ljudi, delovati na njih čustva — na duhá. No, novostrujarji gredo za korak naprej, ker jim ni toliko do idej, ki zadevajo duhá, ker se večinoma zadovoljujejo v svojem stvarjanju le

z obliko, delujejo skoraj izključno le na človeške nizke čute; v kolikor pa prezirajo tudi нравna načela, vzbujajo pa čulnost, poltenost in druge živalske strasti v človeku. In ravno zadnje jim je najljubše polje, ker je ravno v tem oziru človek najdostopniši. S pravcato rafiniranim opisovanjem vseh podrobnosti, z analizovanjem in pornografičnim, pravcato zdravniškim besednim slikanjem hočejo prekositi drug drugega, ter si tako zagotoviti stalno slavo originalnosti in ženijalnosti. Ako bi se jim pa kdo drznil očitati, da tako počenje ni dovoljeno, ni umetniško, da je pogubno za čitatelje, gorje mu, brz se navali nanj kopa očitanj, češ, da ne vé, kaj je umetnost, in da se morejo samo nemoralni ljudje spodtikati na golem telesu, zakaj čistemu je vse čisto — stare fraze, publice, ki mogò rediti samo pomilovalen nasmeh za dotičnega, ki jih izgovori! „Povrnimo se k nedolžnosti prve dobe, ko nista Adam in Eva še opazila, da sta naga.“ In to čudo izvede secesija! Da, ako more to izvesti, jo bomo podpirali in gojili, o čemer pa smo absolutno prepričani, da ne more — ironija! Novostrujarji imajo to slabost, da ne poznajo življenja, ali bolje, da nočejo priznati, da ga poznajo; nedostopni so vsakemu argumentu in dokazu ter pomisleku, slepo in trdovratno trdèč neprestano, da imajo oni prav.

Omeniti nam je še dekadentov, skrajne klike novostrujarske, ki so v umetnostnem oziru še propališi nego skrajni realisti in naturalisti. No, imenovati jih pač ne moremo bolje in točneje nego jih je označila lani „Nova Doba“ z „djeca sa staračkim licom“. Poprejšnji si prizadevajo delovati na človeka, da čuti tudi sam, kar čuti umetnik — pravi dekadentje pa, večinoma popolnem nedostopni in nerazumljivi, so naravnost „blazirani ljudi“, v podlosti češče neprekosljivi!

Dosti o tem. Preidimo zopet k določenemu predmetu, oziroma stavku, ki smo ga zapisali više, in se glasi: Ako postaja današnji svet skoraj v vseh stvareh bolj in bolj praktičen, natančen, oprezen, zakaj bi ne bili kolikor toliko tudi mi v slovstvenem oziru in sploh v vsakem narodnem delovanju? Čemu bi se potezali, trudili, izgubljali čas in sredstva za stvari, ki nimajo nikakega ali le malenkosten pomen, ki nimajo stalne vrednosti in ne prinašajo bôdi v tem ali onem oziru nobenega haska?!

Gotovo se bo zdelo prizadetim preveč tako očitanje in čutili se hodo užaljene; no, pripravljeni smo dokazati v glavnih potezah svoje trditve in najraši bi storili to na vzgledih, navedkih, ako bi nam dopuščal prostor.

Rekli smo, da trpi vsled kričeče težnje po izredni in pretirani originalnosti in ekstravaganci na stališču absolutne individualne svobode

stvarjanja a) umetnost, b) proizvajalci sami in c) čitajoče občinstvo, narod.

V koliko je na škodo umetnosti sami, ni, da bi na dolgo razpravljali in dokazovali, zakaj o tem je polna v slov. slovstvu cela vrsta R. K., Kat. Obz., dalje govori o tem knjiga „Dvanajst večerov“, „Cvetje s polja modroslovskega“, i. dr. in tako zvani Herbartov formalizem je že stokrat ovržen. Umotvor zahteva nujno dveh bistvenih delov, snovi, stvari, ideje in oblike. Duh je, ki oživlja in ne telo, in čim lepša, vzvišeniša je ideja, tem lepši je umotvor. Pač nam ni treba jasnišega dokaza nego je slovstvena zgodovina. Med slovstveniki so ovekovečeni oni, ki so bili ali so najbolj globoki misleci, kojih proizvodi se odlikujejo po bogastvu, lepoti in vzvišenosti idej, mislij, a nikdar oni, ki so pisali sicer v lepi blesteči obliki — pa brez pravih idej! Ovekovečeni so oni kiparji, slikarji, ki so znali in znajo uliti v svoje izdelke življenje, ideje, vzvišene in vzosne ideje, a ne oni, ki so kar na kratko kopirali naravo. Kaj je umetnost, kaj je fotografija?

Istotakó ne more nihče dokazati, da dovoljuje estetika vse in zahteva v določevanje umetnosti malo ne samo to, da bodite načini stvarjanja taki, da more preko snovi čutiti z umetnikom tudi še kdo drug.

Estetika zahteva lepoto in realnost, greh in podrobno opisovanje greha pa ni lepo in realno, zakaj greh je nerealnost, neresničnost gledé na absolutno resnico, greh je privacija dobrega, resničnega, in se ga sme le toliko porabljeti v umotvoru in zató, da se pokaže resnica in dobro v tem lepši, idealniši luči — da se vzbudi v človeku stud do nelepega in vsega nepopolnega.

Iz gnoja in blata ne napraviš nikdar lepe, blesteče sohe — gnoj ostane vedno le gnoj, dasi ga sestaviš v lepo obliko, in radi lepe oblike ne postane nikdar dragocena, lepa snov: greh ostane greh, nekaj slabega, grdega, neestetičnega, in povij ga še v táko besedno in figurno obliko!

Absolutna individualna svoboda stvarjanja škoduje tudi proizvajalcu samemu. Edino pravi, resnični, vzvišeni proizvodi imajo, kakor nas uči vsa dosedanja književna zgodovina, pravico do svetovnosti, slave. Taki umotvori pa, kakor smo jih označili, se ali sploh ne morejo imenovati pravi umotvori ali so le nižje vrste proizvodi in imajo največ radi izredne, blesteče oblike začasno vrednost. Njih moč tiči v tem, da mamijo in vzbujajo z lepo obliko nižje čute čitateljeve. Uzadovoljenje in presenetenje ter odobravanje proizvoda ne korenini v čitatelju globoko, niti ne v razumu, ampak bolj v razgreti in razburjeni domišljiji ter v vzbujenih čutih nižje vrste in v čutnosti.

Nujno se mora torej odobravanje in vnemanje za umotvor polagoma ohladiti, ako ga človek i umsko presodi, in čitatelj si mora slednjič priznati: No, lepo je pisano, lep jezik, a drugega malo ali nič — prave ideje ni najti!

Pač opravičena je Fichte-jeva sodba: „Umetnosti in npravnosti škodi izrek: lepo je, kar ugaja. Kar ugajati izobraženemu človeštvu je res lepo in edino lepo; dokler pa ni izobraženo, more mu tudi ugaja, kar je najbolj protiukusno — ker je moderno!“

Varajo se torej novostrujarji, secesionisti i. dr. prezirajoči estetična načela, in hudo se varajo, ako si mislijo pridobiti na podlagi začasnih priznanj v prihodnje stalno slavo veleumov. Njih proizvodi so podobni milnim penam, blisčečim se v svitu nešteti boj, jedva se pa sesedejo, ne ostane drugega kakor — voda.

In kaj je mestna gospica, oblečena v najnovejše kroje oblek, z najumetnišo frizuro, namazana z vsemi mogočimi vodami in dišavami, da jo zavohaš že iz drugega konca ulice, kaj je, vprašamo, ako je drugače duševno propala, v primeri z dostojno, skromno, a vendar ukusno opravljeno kmetsko deklico, s še nepokvarjenim, sramežljivim, plemenitim bitjem? Oni se boš divil dokler je ne spoznaš, kaj in kaka je prav za prav, kak je njen duh, to boš pa vedno cenil in dejal: to je dekle! — se vé, ako nimaš pokvarjenega ukusa!

Svetovnih klasikov slave ne pozabi in ne zamori nikak vek, noben rod, in vsakdo, tudi novostrujarji jih smatrajo in jih morajo nehoté tudi zreti raz svoje stališče absolutne individualne svobode stvarjanja kakor v sinjih višinah veličastno plujoče orle. Kdor si hoče priboriti častno mesto in ime v književnosti, v nebeški umetnosti, mora pluti tja gori, skušati mora doseči one, pot, po kateri mu je hoditi, mu kažejo oni; kdor se pa ne dvigne ali noče dvigniti nad zemljo, in se morda celó valja z urhi v luži, ta se vé da nikdar ne doseže sinjih višin!

Praktičnim je treba biti torej tudi umetnikom ali takim, ki hočejo veljati za umetnike!

Umetnost je zadeva duha, zdravega, čilega duha, in ne telesa ter strasti; duh pa ima v prvi vrsti to svojstvo, da misli — predmet umetnosti morajo biti torej tudi misli, ideje, in čim ljubkejše, lepše, vzvišeniše so misli, tem lepši, dovršeniši je umotvor.

Dospeli smo do najkočljivejše točke, do točke, katera nas je v prvi vrsti napotila, dala povod za to razpravo.

Ne bilo bi nam do novostrujarjev, skrajnih realistov in naturalistov osobito, ako bi se njih proizvodi šopirili samo po njih pisalnih mizah in miznicah ter ne uhajali prav pridno, dà, celo v zvezkih tudi med svet.

Ker pa temu ni tako, nam je jako mnogo do proizvodov, do dece in roditeljev.

Ako pošlje kdo sadove svojega duha v svet, med narod, ima nujno več namenov pri tem: pokazati mu hoče svojo zmožnost in sinovsko udanost ter ljubezen, hoče mu s tem koristiti duševno ter sè seboj tudi njega proslaviti med svetom. Da hočejo mnogi tem potom narodu tudi škoditi, je prepodlo, da bi govorili o njih!

Koristiti hoče torej umetnik narodu. Kaj pa se pravi koristiti, duševno koristiti narodu? Gotovo le delovati z umotvorom na čitatelje takó, da čutijo z umetnikom isto, da se predstavljajo s pomočjo umotvora v idealni svet umetnikov, ter se divijo, unemajo, navdušujejo in zavzemajo za ideje, izražene v lepi, vabeči obliki umotvora.

Lepa oblika umotvora prikazuje snov, idejo vzvišenišo, popolnišo, kakor si jo mi navadno predstavljamo, in zató nam ona duhá mami, oživlja, unema v nekako ekstazo in nas bodri, da skušamo doseči in si pridobiti tako vzvišeno krepost. Požrtvovalnost, ljubezen je velika krepost; toda malo opraviš pri sebičnem, trdosrčnem človeku, ako mu prigovarjaš le z navadnimi besedami, naj bo tudi on požrtvovalen. Gotovo se mu pa ta čut vzbudi in okrepi, ako mu ga hočeš vzbuditi s pomočjo lepe oblike, z umotvorom, ako opišeš lepoto in visokost te kreposti recimo na kakem primeru v lepi, vznosni obliki. In čim večji, vzvišeniši so motivi, ki jih navajaš, tem gotoveje doseže umotvor svoj namen, in gotovo ublaži, razveseli in uname čitatelja.

Kakó lepó opisuje in označuje Schiller v „Ibikovih žrjavih“ podlost uboja, glas vesti in neizogibnost božje kazni! Kakó deluje pesnik náte, vzbujajoč ti sočutje in unemajoč te za pravico in poštenost! In naš Gregorčič! Ali se ne čutiš vznesenega nad zemljo, čitaje divno „Oljki“, kot simbolu miru in sprave? i. t. d. In kdor je čital morda največji psihološki roman Sienkiewiczzev „Quo vadis“, mora priznati, da tako veličastno delo malone presega človeške moči! Priznati mora, da je zunanja oblika romana prekrasna, da neprekosljiva — in vendar, moč, prava vrednost umotvora ne tiči v obliki, marveč v sili idej, ki se zrealijo v pravem triumfu v umotvoru!

Ta je torej pravi namen umetnosti, ki se imenuje lepa, vzvišena, nebeška, da blaži čitatelje, jih vznša, unema za vse lepo, resnično in dobro ter jih s studom navdaja in polni do vsega nelepega, grdega, podlega. Lahko se raztegne Aristotelovo izjavo o tragediji, da je *κάθαρσις τῶν παθημάτων* na vse stroke umetnosti, in je torej namen leposlovja, slikarstva, glasbe, kiparstva, da čisti in blaži nižje čute in strasti ter povzdiguje in unema človeka za vse resnično, lepo in dobro.

Je li pa najti osobito pri nekaterih novejših naših slovstvenikih udejstven ta čisti, vzvišeni in edino pravi namen umetnosti? Žal, da večinoma ne, in to je močno obžalovati! In obžalovati je tem bolj, ker je malone vse novejše novostrojarsko slovstvo preopojeno s pravemu ravno nasprotnim duhom. Mesto da bi se nudilo narodu duševne hrane, se mu nudi prečesto le strup v lepih, umetnih, blestečih posodah — torej dvakrat huje, ker se vsilja strup umetnim, sleparskim potom. Skoraj iz vseh njih novejših proizvodov kriči skrajni realizem in naturalizem ali pa velika revščina; o kaki vzvišeni, zdravi ideji ni skoraj ne sluha ne duha. Ako pojde takó najprej, se bode mogla kmalu porabiti Sienkiewiczzeva sodba o Zoli, da „ima rajši smrad nego vonj, gnilo nego živo kri, trohljiv nego zdrav sok, smeti nego cvetje, la bête humaine nego l'âme humaine“, tudi za nekatere naših novejših slovstvenikov.

In skušaj posneti po proizvodih jednega zadnjih letnikov „Zvoná“ ali „Nove Nade“ pravo sliko človeške družbe, in gotovo se zgroziš in ozlovoljiš ter si nehoté priznaš: Ne, táko pa vendar le še ni človeštvo, sploh, še manj naš narod; žal, da so izjeme — toda o slovstvu pravijo, da je ali vsaj bôdi verna slika narodovega čutenja in življenja! Ne slovenski in tudi vsak drugi narod ni še zagazil takó daleč. Sploh pa, ako bi tudi bilo temu takó — ali se more in smé takó pisati, ne da bi se škodilo umetnosti, samemu sebi in čitateljem? Da, ravno nasprotno: čim propališi je narod, človeška družba, tem bolj potrebuje vzvišenišega slovstva. Drugače slovstvo ne izpolnuje svoje naloge. Isto takó ne izvršuje umetnik svoje dolžnosti do naroda, čigar verni sin se ponaša biti, in si šteje v nalogo in dolžnost, koristiti mu iz vseh svojih sil!

Človek je že tako in tako podvržen bolj slabemu nego dobremu in vsakdanjega življenja burni vrtinec mu je poguben in nevaren, kakor plapolajoča sveča veši. Da se ohrani trdnega in neupognjenega ter v vsakem činu in koraku samozavestnega in treznega, da se v ta namen duševno od časa do časa okrepi in osveži, si išče potrebnih sredstev, katerih eno je razen vere i. dr. tudi leposlovje. A glej, namesto da bi našel v njem res krepke, tečne, zdrave hrane, nudi se mu strup, česar sam često takoj ne zapazi radi lepe oblike, slepeče in mameče ga.

In kaj ima čitatelj od nemoralnega berila? Duh se še bolj urobi poželjivemu mesu, razum mu oslabi in otemni, ter izgubi na poletu, volja trpi na svoji moči in odločnosti, in nekak „surogat“ pravega duševnega, verskega življenja postane polagoma meseno poželenje. Razum ne deluje več krepko in jasno kakor poprej in v sklepih in činih govori mesto njega le poželenje. Duh, naravni nasprotnik mesa, materije, okre-

pljen z vero, je odločen nasprotnik telesnega uživanja in strasti, dokler je samostalen in zré na teló kot hišni gospodar. Ako se pa jame udajati volji materije, strasti, obnemore, kakor izgubi moč in veljavo vsako opominjanje starišev pri razvajanem otroku. Kdor ni tega še skusil na sebi ali na drugih, verjami rajši nego poskušaj!

Oziraje se torej na to, da ima umetnost tako važno nalogo napram človeštvu, oziraje se dalje nato, da ima umetnost toliko, rekel bi, bajno moč do človeka, prašamo: ali ni naša dolžnost biti čim opreznim v stvarjanju, ali ni sveta dolžnost slednjega, osobito onega ki trdi, da je pravi narodnjak, in hoče le koristiti in sicer iz „svih sila svojih“ narodu, da pazi, kaj, kakó in za koga piše?

Kdor hoče narodu koristiti, ga mora poznati, mora tudi sebe poznati in ne sme soditi v gotovem slučaju vseh po sebi. Narod, naš slovenski narod je v svojem jedru še zdrav, krepak in moralen. In slednji narod procvita in napreduje ter ohranja svojo individualnost in celokupno moč, dokler je moralno zdrav; ko se pa jame udajati čutnemu življenju, ko duševno oslabi, nima več vznosa in jeklene volje, mora propasti! To nam spričuje osobito grška in rimljanska zgodovina.

Kaj pa čaka našega malega slovenskega naroda, ako izgubi duševno moč in jakost, neupogljivost volje, ako izgubi vero kot tako in ž njo vred vero v ideale, ki naj ga povzdigujejo in bodré v njegovih stremljenjih? — Kako bo izvrševal slovenski narod neobhodno potrebno jezikovno in narodno-gospodarsko samoosvojo ter do zmage vstrajal v skalotrdem boju, ako se pomehkuži, ako se uda sebičnemu in mornemu čutnemu uživanju, ako se vse njegovo obzorje vedno ne dviga nad telesno uživanje? Le tedaj je pričakovati našemu milemu narodu po neutrudnih in dolgotrajnih bojih zmage in boljše bodočnosti, ako ostane svež in krepak na duši in telesu, ako ne izgubi vere v uzore, ako mu ostane duh neodvisen od telesa — zakaj, čim postane duh rob telesa, izgubi ves polet in unemo za uzore in volja vso svojo moč, odločnost in vstrajnost!

In vse to govori za pravo moralnost v umetnosti, za pravo umetnost — vse to obsoja a priori in proklinja nizko, sentimentalno, podlo, umazano, protiversko pisarjenje in sanjavost ter nervoznost dekadentizma.

Slavni, dični naš A. M. Slomšek je svoječasno zapisal Slovencem kaj resnične besede, da bo slovenski narod le toliko časa res slovenski, dokler bo katoliški.

Kakó se pač dokazuje resničnost teh besedi, in to ravno dandanes, ko preži sovrag za sovragom na nas, ko se siloma zaganjajo zlasti ob naše meje divji valovi soc.-demokracije. Kdor se dá zavesti in preslepiti

od krivih prerokov hujskajočih ljudstvo proti cerkvi in veri na sploh, proti državi in vsaki pravici — sploh proti vsemu dosedanjemu družabnemu redu, postane prej ali kasnej tudi poturica, ki je vedno hujši od Turka. Nikdar se ni še slišalo, da bi se bili soc.-demokratje resno in pozitivno zavzemali za pravice slovenskega naroda, pač pa se dejstvuje vedno ravno nasprotno: vsi so proti nam z našimi najhujšimi in zakletimi narodnimi nasprotniki!

Kdor nima vere, materialist in ž njim vsakdo, ki je kot katoličan le samo še v krstnih bukvah napisan à la liberalci, pravi roditelji soc.-demokracije, ne mogo biti pravi narodnjaki! V kolikor se potegujejo za narod, delajo to le iz sebičnih namenov; da, iz sebičnosti stavijo narodnost nad vero — isto narodnost pa prodajajo, ako jim kaže, tudi za Judeževe groše, kako diplomo ali drugo čast! Dosti je žalostnih slučajev iz naše novejšje dobe — in mimogrede bodi omenjeno a povdarjeno, da je še žalostnejše, da se premnogi klanjajo in slavé celò take — **nemože**, kadar jim že lahko takó rekoč s prsti dotipljejo njihovo izdajalsko podlost in zevajočo sebičnost!

Kdor hoče torej res delovati za narod iz vseh svojih moči, ali je logično, dosledno, da mu izpodkopuje nrvnost in vero, da hoče napraviti iz poštenih, čutečih se Slovencev same moderne pariške pustolovce in frazarje, puhličarje? To ni logično!

Ali je logično in koristno — ne gledé na absolutno načelo vere in estetike, da se ravno dandanes, ko preti od vseh strani našemu narodu pogin, jemlje množicam edino orožje, s katerim naj si izvojuje zmago — namreč vero, krepost in uzore? Ali ni prišel naš novostrujarski svet še do prepričanja, da je za rast soc.-demokracije najboljši gnoj in prvi pogoj nrvna propalost? — in ta ima prečesto svoj spočetek ravno v slabih, brezbožnih, umazanih in nenravnih knjigah!

Ako hočete res koristiti narodu, morate napeti vse druge strune! Lahko je reči: vse svoje moči zastavim narodu in koristiti mu hočem iz vseh svojih moči! Teh puhlic je polno vse slovensko obnebje, a žal, da so navadno le pesek v oči! Da, lahko je reči, a težko izvršiti.

Takó je v pretežni množini pri novostrujarjih v „Novi Nadi“ in še bolj v „Ljub. Zvonu“ — o mrtvi „Mladosti“ ni da bi govorili!

V začetkom spisa navedenih stavkih je res krásno začrtan program in naloga pravega dijaka-domoljuba. V listu samem smo našli zapisane tudi besede, da bodi list glasilo, v kojem se zrcali ves dijaški duh in vse sile — v kojem se zrcali vse dijaško mišljenje in življenje.

Svoječasno sva se menila z znancem-srednješolcem o tem listu, in povdarjaje ravno zadnji navedek, sem ga vprašal, bi li hotel, da bi ga

občinstvo kot gimnazijca sodilo po proizvodih v listu, in odgovoril mi je zanikalno — menda bi ne hotel tega nihče! Dosti slabo torej!

Pred vsem! Strinjaj se dejstvovanje z načrtanim programom in — dobro bo! Z veseljem bo sprejemal ves slovenski narod proizvode, ki bi bili odsev zdravega, čistega mišljenja in hotenja, in priznaval v njih dasi mlade, a vendarle vsega priznanja vredne in nadobudne sinove svoje, ki naj bi mu bili čez toliko časa kot vodje na vsem širnem narodno-prosvetnem polju v čast, diko in ponos!

Vodilne ideje naše dobe.

Spisal J. Bergant.

Na jedni strani, v umetnosti in znanosti grozno, gigantsko borenje razuma po nekem vzvišenem idealu, po neki podobi, s katero naj bi bila označena popolnost in vrhunec napredka v človeštvu: titansko teženje po razmotritvi tajnih, večni zakonov nad človekom, stremljenje, razrešiti najglobokejše zagonetke človeške biti, nervozno iskanje po nekem novem, še ne razrešenem, tajnem — na drugi strani, v svetovni politiki, mirna, neizproсна, kruta rafiniranost, pridobiti si z vsemi sredstvi premoč in se takó prilagoditi naravnemu zakonu, po kojem se večje in popolnejše vedno bolj in bolj razvija na škodo manjših organizmov in te nazadnje konča: to so v kratkem značilne poteze duševnega življenja naše dobe, to je karakteristika takozvanega fin de siècle,

Silno zanimivo je razmotrivati te boje med idejami, koristno tudi poučiti se o težnjah človeštva, pregledati na kak način se to skuša, vedno bolj spopolniti in napredovati in silno važno tudi za posameznika da si more temeljem takih opazovanj pridobiti veliko obzorje in trdno svetovno naziranje in da si more pri tem ustvariti in utrditi svoj značaj. Tu hočemo v kratkem pregledati vodilne ideje najnovejše dobe na treh poljih, umetnosti, splošne znanosti in politike, s katerimi je skoro tudi izčrpan ves delokrog duševnega delovanja človeštva.

I.

Po romantično-mistični dobi v umetnosti — Rihard Wagner je kot glasbenik njen najboljši zastopnik in pod njenim vplivom so še sedanji umetniki, kot Maks Klinger, Stuck, Sattler, Boecklin itd. — se je razvila zlasti po vplivu H. Heineja doba individualistična. Načelo individualizma je sledeče: Umetniški stvor je originalen produkt originalnega značaja.

Umetnost nima z željami drugih popolno nič opraviti, ker kakor hitro se umetnik briga za želje drugih in jim jame ustrezati, preстане biti umetnik, marveč postane rokodelc. Umetnost je najskrajnejša oblika individualizma, umetnik bodi subjektiven in popolnoma prost, stvarjaj lepo popolnoma sam neodvisno od okolice iz sebe samega radi svojega lastnega dopadajenja nad lepim. Umetnost ne sme nikdar hrepeneti, da postane popularna, ljudstvo naj se prilagodi umetnosti. Umetnik se ne oziraj na različne nazore, ampak označi v primerni obliki svoje lastno duševno razpoloženje, brez vsakih filozofičnih misli in enakih tendencij. Iz teh načel individualizma se je razvila logično v umetnosti takozvana dekadenca. Ker je umetniku pri tolikem nebroju umetniških stvarov težko biti originalnemu, iskali so umetniki originalnosti v ekstravagantnih novih oblikah, v tajinstvenomegljeni vsebini, v čudnem sanjarjenju in neredko so zabredli v neki mistični milieu in postali včasih nerazumni. Zahteva individualizma in dekadence je tudi ta, da se mora pesnik uglobiti v življenje, da se to v njegovih stvorih bogateje in mnogobrojneje zrcali, kot je navada pri navadnih ljudeh in on mora biti popolnoma modern človek. Ker uprav kar imajo velike umetniške periode značilnega na sebi, to je popolna harmonija med duhom tedanjega časa in med umetniškimi deli iste dobe, to je ona tvoreča moč, ki spreminja svojo umetniško obliko, kakor hitro se duševno življenje tedaj živečih narodov spremeni. Ko bi prišel kateri klasičnih umetnikov nazaj, bil bi eden najmlajši modernih in bi gotovo zavrgel oni ideal, katerega je v svojem času imel in kateri je njegovemu času utrezal, a ki ne ureza več sedanjemu. Svoj čas torej živi in obdeluj umetnik, bodi popolnoma prost, živi in uživaj prosto in na podlagi teh svojih življenjskih izkušenj tvori potem umetniško!

Naravna posledica tega hlepenja po novem, po novih življenjskih izkušnjah, po uživanju je neka lažnejša oblika v umetnosti. V dramatikah se obračajo pesniki vedno bolj in bolj k enodejanskim dramam, skice in feljtoni se vedno bolj razvijajo. Moderni časopisi prinašajo le kratke koncentrirane povesti, seveda tudi opolzle razne humoreske in kratke smešnice. Ilustracije, risarije in čudni okraski so značilni pojavi umetnosti v najnovejšem nervoznem času. Poskus vse v veselo, lahko obrniti ali veselje ali žalost, oboje enako uživati, splošno, želja k različnosti, k varieté se kaže v modernih beletrističnih listih.

Glavna poteza dekadence pa je tudi neka mrklost, tumorskost, neko megljeno sanjarjenje o smrti; da, postavilo se je celo pravilo: hoče li dekadentni človek ohraniti si neki čut za življenje, tedaj ne sme misli na smrt prezirati, le v tem se kaže neka intenzivna notranjost moderne

literature. Dekadentni, za navadno primitivno življenje nesposobni človek mora iz misli na smrt srkati vsebino za svoje življenje. Takó pravi celo Tolstoj: „Kakó bodele stali ob uri svoje smrti? Kaj naj bi pomenilo vaše življenje, dobri kupčevalci ste bili, dobri čevljarji, pridni kmetovalci, ali pa specijalistični učenjaki. Toda ali naj bode to smisel vašega življenja!“ Takó naj bi misel na smrt vzbudila v človeku neki etični čut, s tem da ga odtegne od njegovega socialnega dela in vzbudi v njem neko metafizično potrebo in ga tako blaži, ravno takó kakor se naprimer pri opazovanju zvezdnatega neba ali morja ne more misliti na navadne stvari, marveč se dobi neki blažilni čut v sebe.

Veliko ulogo igra v proizvodih umetnikov—ženska. Kot bajna, skrivnostna zagonetka se riše. Od nje pričakuje trpeči pesnik olajšanja bolečin in tolažbe, umetnik zanosa in snovi za stvarjanje in grešni pesnik očiščenja—skoro samo milosti, katerih sedanja moderna ženska sama najbolj potrebuje. V kultu in oboževanju ženske in ž njo strasti se kaže obupna praznота v dušah umetnikov. Ideali se jim radi tega daleč umikajo in mesenost prevladuje. Stari Grki bi se zgražali nad tem! Francoski umetniki so postavili princip: *il faut que l'artiste se soit vauté dans toutes les ignominies!* — greh naj bode prehod k največjemu blagru. Ta načela so seveda napačna, kajti čednost in moč za stvarjanje se da kaj lepo združiti. Radi tega vplivajo takó talentirani francoski moderni slikarji kakor Félicien Rops, klasik pregrehe, in Barbey d'Aurévilly, klasik strasti, le negativno.

Glavni zastopnik dekadence je bil pri Francozih Paul Verlaine. Moderni životopisci ga imenujejo „velikega“. Izdal je več pesemskih zbirk, *Poèmes Saturniens*, *Fêtes galantes*, najznačilnejše so *Romances sans paroles* in *Sagesse*. V njegovih pesmih se izraža divji boj med mesom in duhom, nikjer ne najde miru, boleost ga privede h kesu, razveseljevanje k pokori, veselje k žalosti in obupu, on je sedaj pijan strasti, sedaj zopet teži po čednosti, sedaj žare v njem rdeči, sedaj beli plameni, on je najnižji človek in zopet kristjan. Sam o sebi pravi: „Je suis l'Empire à la fin de la décadence.“ Njegovo neredno, burno, grešno življenje se ne da opravičiti in radi tega tudi ne v večini njegove pesmi.

Pri Lahih je zastopnik dekadence Gabriele d'Annunzio. Ta ima mnogo originalnega na sebi, on rafinirano razkosava svoje dojme in čustva, v njem vse kipi, buči in brsti, vendar vse to izgine v preveliki njegovi poltnosti in nemoralnosti.

Nemški moderni pesniki: Conrad, Bierbaum, Liliencron, gospa Croissant-Russ, Schamberg, Schamberger, Scharf, Panizza, Hauptman, Dehml itd. . . . niso tako individualni in karakteristični kot francoski pesniki.

Središče nemške umetnosti, Monakovo, je vzgojilo tri umetnike, Bernstein, Fulda in Philippi, in ti so zlasti pomagali v Nemčiji do slave Henriku Ibsenu, ki je ž njimi mnogo občeval v omenjenem mestu.

Henrik Ibsen in sploh škandinavska literatura je silno karakteristična za našo novo dobo, ker je producirala toliko del, v kojih so duh našega časa in rezultati modernega mišljenja in čustovanja takó zrcalijo, da jim ni mogoče odrekati splošnega vpliva na sedanjo svetovno literaturo. Glavna tendencija, katero imajo norveški pisatelji, je ta, da hočejo skepticizem in pesimizem brez vere in religioznosti premagati in brez teh postaviti neka načela etike — seveda poskusi, ki morajo ostati brez pozitivnih rezultatov. Glavni zastopniki te struje so: Brandes, Jacobsen, Björnson, Ola Hansson, ki stoji pod vplivom Nietzschejevim in ki je kritikem naše dobe premagal in dobil svojemu naziranju neko enovitost, Garborg, Sigbjörn, Obstfelder in seveda že stari, individualist Ibsen. V Ibsenovih dramah je vse mrzlo, ledene so njegove osebe, umetno konstruirane in ne živé v resnici; ideali njegovi so abstraktni, nekateri akti so krašni, dialogi genijalni. Ibsen je dal v smislu Kanta umetnosti nova pravila, končen rezultat njegovih del je čustvo nezadovoljnosti radi sedanjih socialnih razmer.

Kot odličen dekadent, ki je premagal naziranje svoje dobe in postal pravi katolik, omenjati se mora danski pesnik Jens J. Jørgensen. Sprva so tudi njegova dela prepojena s čutno erotiko, a zadnja dela blešče že v solncu čednosti krščanske. Sam ne priporoča svojih prvih del nobenemu v čitanje, a radi tega so zadnja toliko bolj uvaževanja vredna in se morajo priporočati mladim literatom. „Življenja laž in resnica“, „Beuron“, potopisi, to so njegova zadnja dela. Pričakovati je v kratkem od njega zopet kaj novega, saj je star šele 32 let. Z izredno duhovitostjo in s psihološkim znanjem opisuje v zadnjih spisih temotno blodenje svoje in mladih literatov sodobnikov in kaže pot k luči in resnici, ki biva v katoliškem svetovnem naziranju.

Dekadenca ima znamenite zastopnike tudi v španski in angleški literaturi, katerih, da ne postanemo preobširni, ne bomo naštevali. Med slovanskimi narodi odlikujejo se posebno Poljaki. Znameniti pesniki teh so: Rydel, Maria Konopnicka, Tetmayer, Przesnycki (Miriam) in L. Szezepanski. (Sreberne noce. 1898.) O slovenski literaturi se seveda v tem smislu ne more govoriti, pri tej ni opaziti organskega razvijanja in je brez pomena in vpliva na splošni svetovni literarni razvoj.

Pri velikih narodih je seveda že sedaj dekadenca, posebno pa še individualizem premagano stališče in naziranje v umetnosti. Kot novo načelo se je postavilo tole: Namen umetnosti je, življenje lepšati, je

razveseljevati in je sploh življenja vrednejše narediti. Ko pravi najmodernejša umetnost: „Jaz hočem življenje odičiti“ je s tem napovedan boj individualizmu, ki pravi: „Jaz hočem v svojih tvorbah individualnost brezobzirno izražati.“ Novi umetniki pravijo, da je individualizem evangelij onih, ki se preslabe čutijo, ker močna, samonikla narava ima vedno živo potrebo, skrbeti za to, da nje dela ne postanejo preveč osebna, marveč da dobe splošno veljavo. Tudi temotna dekadenca je po načelu te struje samo za slabotneže, ona je teorija, najdena samo za glorifikacijo onemoglosti. Zakaj močni človek stvarja brez ozira na globoko, tajno in mistično, on ima pogum in moč, in kar stvari kot močno in samoniklo, to je lepó.

Ta načela so prišla iz Angleške in potem iz monakovske šole, koje umetniki se jim nehote klanjajo. V smislu te struje stvarjajo takozvani rekonvalescentje v literaturi in privrženci umetniške obrti, industrije in dekorativne umetnosti. Zadnji so zmagali v umetniški razstavi v Monakovem 1897, v lanski razstavi v Berlinu (Van der Velde) in letošnja razstava v Dresdenu jim pribori menda zopet popolno zmago. Specialna načela zadnjih so nekako tale: V umetnosti je vladal dosedaj splošno neki arhaizem, naš čas je več ne razume, ona je samo za prosvitljeno inteligenco in ne več za ljudstvo. Če se umetnost povrne bolj k umetniškemu obrtu, kjer je imela vsaka umetniška perioda svoj začetek, po tem je na potu, po katerem more preiti v ljudstvo. Ko bo slednjič res postala neka ljudska umetnost, tedaj bo splošno tista slast po umetnosti utešena. Če je imel srednji vek neko potrebo utešiti svoj estetični čut v religioznih predstavah, če je hotela renesansa najti neki abstraktni ideal na temelju antike, tedaj naj novi čas izraža svojo demokratično misel v umetnosti. Stvarjajo naj se ne galerije in muzeji, ki so dostopni i umljivi samó zgornjim slojem, marveč razstave za umetniško obrt in industrijo, le takó se bode blažil ljudski čut in um.

Ta umetniška struja je zmagala najprej v Londonu, potem v Parizu in kakor omenjeno tudi v nemških umetniških središčih. Na Dunaju je še ni opaziti, vendar secesija že teži po njej.

Dunajska secesija se večkrat napačno razumeva in zamenjava z monakovsko secesijo. Njen postanek ne izvira v kakem nasprotju novih in starih umetnikov, ne v boju moderne z tradicijo, ampak pomenja samó to, da si umetnost odreka vsako odvisnost od kupčije, kot je bila navada pri družbi slikarjev, ki se izpostavljali svoje slike v Künstlerhaus-u. Tu se ne gre za estetično naziranje, ampak zato, katero pojmovanje bode zmagalo, ali to, da mora na Dunaju kupčijsko naziranje vladati ali to, da bodi dovoljeno v katerikoli umetniški smeri delovati. Družba stvarjajo-

čih umetnikov hoče si izposlovati pravo, smeti biti umetnik. Zató je v Künstlerhaus-u mnogo modernih slik, a v secesiji tudi kaka stara.

Novi družbi umetnikov dunajskih se je posrečilo že k prvi razstavi pridobiti umetnike, ki so tipični za smeri, v kojih se gibljejo sedanja moderna središča. Omenjamo naj tukaj samo plastika Konstantina Meuniera. Težavno nalogo je ta izvršil, ko je za našo socialno dobo karakteristično tvarino oživil istotako v moderni ganljivi obliki. Vsa beda, vse socialne napake naše družbe silijo iz njegovih del, on je popolnoma v službi ideje socialne. Ista je smer tudi Alesandra Charpentier-a, samó da spada že k najnovejši smeri, ki je že premagala individualizem. Umetniki secesije so tudi Italijan Segantini, Boecklin, Uhde, Klinger, Jettel, Klimt, Alt, Thoma itd.

Dva slikarja á la fin de siècle, ki sta se v modernem smislu lotila tudi religioznih slik sta Anglež Jones Burne, iz kojega del seva neka špiritistična dematerializacija in čudna mistika in Italijano Botticelli, ki slika madone, iz kojih gleda neka tumorsna slutnja zagonetnega življenja.

Oglejmo še enega pesnika, ki je tipičen za najnovejšo smer, ki je že v periodi rekonvalescence, da potem dobimo v kolikor toliko popolno podobo najnovejših smeri v svetovni umetnosti. Interesantni najnovejši francoski pesnik Maurice Maeterlinck, velik mislec z veliko nadarjenostjo, z neko faustsko naravo, je razvil v svojem prvem delu v zbirki filozofskih essay-ev: *Trésor des Humbles* svojo svetovno podobo. Medla melanholija, proroško očarljiv ton, blišč neke mračne tajinstvene lepote seva iz tega dela, ki se ne da definirati, neki mistični socializem in fatalizem se izraža v njem, nekaj neizrekljivega je tu povedano, nekaj nikdar čutenega je tu zasluteno, nekaj nevidljivega je v senčnih podobah izraženo. On je mistik, vendar ne tak, kakor se navadno rišejo srednjeveški, marveč modern prosvitljen mistik. Njegove lirske poezije *Ferres chaudes* so proizvodi prenapete, posiljene, vroče fantazije, njegove drame *Princesse Maleine*, *L'intruse*, *Les Aveugles*, *Aglavaine et Félysette*, *Pelleas* in *Melisande* so uprav nasprotno glavnim dramam Shakespeareja. Pri tem pesniku kuje in snuje večnost in neskončnost v ozadju, v ospredju delujejo samonikle osebe, pri Maeterlincku je v ospredju neka tajnost, neka perspektiva večnosti, neka mogočna usoda, v ozadju delujejo osebe, neproste, odvisne od neke usodne tragike vsakdanjosti.

Maeterlinckova naloga je risati duševno življenje sredi neke vedno delujoče neskončnosti, med dialogom, med besedami delujočih oseb opisati govor med bitjem in njegovo usodo, med junakom in onimi tajnimi, večnimi zakoni, ki stoje nad njim. Nenavaden milieu je v njegovih dramah, vse se vrši sub specie aeterni, nekaj, je ne sais quoi

snuje zadaj, nekaj mističnega, strašnega plava okoli že popolnoma na meji med vzvišenim in smešnim. Dikcija je preišljeno primitivna in in impresionistična, v celem leži neka tajnost. Najstrašnejša je drama *L'Intruse*, kdor jo je čital, je ne pozabi hitro.

V sredi nekje je Maeterlinck, dekadenco je premagal, vrhunca tudi ni našel, ali teži pa po neki bajni lepoti, on je pravi sin fin de siècle, sanjač in fantast, vendar z neko iščočo, nekaj nenavadnega slutečo dušo. Zadnje njegovo delo je zopetna zbirka essayev: *La sagesse et la destinée*. Paris, Octobre. 1898.

Mnogi pesniki, kabalisti, satanisti itd. hočejo ga posnemati, ali dosežejo ga vendar ne, nekateri postanejo smešni, nekateri norci. . . .

Tako smo pregledali površno tipično umetnost naše dobe. Neka splošna depresija se kaže v njej, v neki težki atmosferi se vse giblje, tava se v nekem labirintu, in najhuje je to, da se ga noče zapustiti. Nezadovoljen, nenasičen je duh, in nezadovoljno srce! Vse občuti to! Toda kam iti, kaj začeti!?

Nekateri kritiki kakor zadnje dni umrli Francisque Sarcey, Camille Mauclair ali A. Berger, profesor estetike na dunajskem vseučilišču, vsi nasprotniki dekadence pravijo, da treba remedijev, kakor utrditi značaj, povečati energijo pri umetnikih itd. Ker dovolj je talentov, vse brsti od talentov, od genijalne nadarjenosti, toda značajev, pravih ljudi ni! Toda to so katederske šablone učenih profesorjev, katere bode težko kdo modernih pesnikov posnemal.

Prava rešitev je le v praktičnem krščanstvu, Jørgensen jo je našel, a drugi je iščejo zato, da je ne bi našli, njihov princip življenja je napačen. Tudi za umetnika velja: *In hoc signo vinces!*

Prihodnjič bočemo pregledati boje med idejami na polju splošne znanosti in politike!

Popularni materializem ali materializem v zadnjih vzdihih.

Spisal G.

aterializem se je preživel. Časi, ko se je materializem slavil kot vrhunec moderne vede so minili. Kot modroslovski sistem je materializem protisloven; toda kljubu temu se je držal nekoliko časa, ker se je sklicaval na uspehe najnovejših preiskav, ki so po mnenju materialistov dokazale takozvano „generatio aequivoca“, na katero se opira materialistično svetovno naziranje. V zadnjih desetletjih so pa znameniti učenjaki dokazali, da se je tudi v naravoslovju materializem opiral na popolnoma napačne in nedokazane hipoteze in trditve. Materializem torej ni dokazal in seveda tudi nikoli ne bo mogel dokazati, kar se sploh nikakor ne dá dokazati, da bi namreč mogla materija sama sebe oživiti, in zato tudi ne more razložiti, odkod izvira in kako se je razvil svet in vse življenje.

Naravno je torej, da so učenjaki materializem že vrgli med staro šaro; le čifutski časnikarji še pogrevajo materialistične fraze ter ga polizobraženemu in nerazsodnemu občinstvu kažejo kot vrhunec vede in modroslovja. Materializem pa še vedno vpliva na mišljenje nekaterih krogov in na socialno življenje, ker večina ljudi zajema svojo modrost iz časnikov; da bi po človek zraven tudi kaj mislil, za to ni časa. In naš brezidejni čas, ko se večina ljudi mora boriti za obstanek, se težko ustavlja materializmu, ker skrb za življenje, materija, ovira prosto gibanje človeškega duha. Torej da povem kratko: bankerot moderne filozofije in sedanje socialne razmere so krive, da materializem še ni izgubil vsega vpliva. — Ker se pa materializem ne sme več pokazati pred pravimi učenjaki, začeli so ga njegovi branitelji širiti med širše mase. Seveda sedanji zastopniki materializma večinoma niso posebno duhoviti možje, ampak navadni posnemovalci, ki pod pretvezo „popularizacije vede“ osrečujejo in prosvetljujejo ljudi z uspehi moderne vede, katero so dotičniki le površno proučili in slabo prebavili. In žalostna izjema je, če med te zastopnike materializma zaide mož, ki je po svojem poklicu mož vede, zastopnik znanosti, mož, ki ima priliko in sposobnost slediti napredku vede vsaj vkolikor se tiče njegove stroke. Tak pa ali ni pravi učenjak, ker ta mora braniti samo to, o čemer je prepričan, da je res, in ima gotovo postranske navadno zlobne namene, katerim žrtvuje svojo učenjaško čast, ali je pa nevednež v svoji stroki. Torej pravih učenjakov ne nahajamo med sedanjimi materialisti, ampak le nevednost in pa zlobne, mračnjaške tendence podpirajo materializem.

Gotovo je hvalevredno, da se občinstvo seznanja z uspehi modernih znanostnih preiskav, zlobno pa je in škodljivo za človeško družbo, če se v poljudni obliki razširjajo napačne, vsaki pravi znanosti nasprotujoče teorije. Pa ne samo za človeško družbo sploh, ampak tudi za napredek znanosti je škodljivo, če se po znanstvenih preiskavah že ovrženi nazori širijo med občinstvom v obliki edino prave znanosti in prosvete, zakaj s tem se ovira in zlorablja znanost. To dela takozvani popularni materializem. Kako neznanstven in puhel je ta popularni materializem, nam najbolje dokazuje najnovejše delo znanega nemškega materialista Büchnerja.

Büchner, čigar knjiga „Kraft und Stoff“ je v Nemčiji materializmu najbolj pripomogla do veljave (tako da so jo nekateri imenovali materialistični evangelij), je hotel proti koncu stoletja „znanosti in iznajdb“ pokazati, da more samo materializem kot edino pravi znanstveno-modroslovski sistem osrečiti in rešiti človeštvo. Na svoja stara leta je ta mož še enkrat zbral svoje nazore in osrečil svet s precej obširno knjigo: „Am Sterbelager des Jahrhunderts, Blicke eines freien Denkers aus der Zeit in die Zeit“, v kateri presoja (kar pove že lepi naslov) 19. stoletje in s proroškim duhom gleda v prihodnji vek. Novih nazorov v nji ne najdemo, čeprav je morebiti oblika malo modernizirana; jedro knjige so napačne trditve in hipoteze ter malo dokazujoče fraze.

Knjiga se dotika najrazličnejših vprašanj. Filozofija, verstvo, spiritizem, zdravilstvo, društvena in ustavna vprašanja, umetnost in slovstvo, sploh vse (vednostne) stroke se obravnavajo v knjigi. Ena misel veže vse to v celoto: mehanično gibanje materije je vir in bistvo vsega življenja in delovanja, vera v Boga in nadčutnost je praznovernost in nesmisel. Materializem je najbolj idealno svetovno naziranje; materializem je podlaga in vrhunec one vede, ki edina more osrečiti človeštvo. Materializem ne vede k praktičnemu materializmu, materializem ni zakrivil propada društvenega in ustavnega življenja in splošne nezadovoljnosti. Nikakor ne! Materializem ni samo nedolžen, ampak ima tudi vse najvišje prednosti in zasluge. Materializem pelje k najvzvišenejšim čednostim, samo on more pripomoči človeštvu do napredka, čednosti, modrosti in sreče.

Vse to hoče Büchner dokazati, toda čitatelj se jako moti, ako kaj podobnega pričakuje. Knjiga kar mrgoli neosnovanih in nedokazanih trditev, iz katerih izvaja Büchner svoje sodbe in nazore. Vse materialistične zmote in fraze so v najbolj predrzni in naduti obliki nakopičene v tej knjigi, kar je tembolj pogubno, ker vsebina knjige ni strogo znanstvena, ampak popularno-znanstvena in namenjena srednje izobraženim slojem, ki se dajo preslepiti od navidezne znanosti in prosvetljenosti, zavite v lepe fraze.

Oglejmo si, kako rešuje Büchner naravoslovska in podobna vprašanja. Vprašanje o praploditvi mu je „definitvno rešeno“; verjame celó, da je mogoče z umetnimi sredstvi proizvajati življenje, živa bitja (*homunculus redivivus*!). Da je vse naše umstveno delovanje samo mehanično gibanje možganske snovi, o tem ne dvomi; Darwinova teorija je po njegovem mnenju za vedno ovrгла „neumno bajko“ o stvarjenju sveta; tudi ona prehodna bitja in oblike, na katere se opira evolucijska teorija, niso več neznane.

Že iz tega lahko spozna vsak, komur so le količikaj znani rezultati modernih naravoslovskih preiskav, kako Büchnerjevi nazori bolehajo na ostarelosti. Nova Büchnerjeva knjiga spada na vsak način med „starine“. In čuditi se moramo, da Büchner tako zastarele in že davno ovržene nazore usiljuje izobraženim čitateljem; saj mu kot naravoslovcu morda vendar niso neznani novejši rezultati naravoslovske vede! Najbrže spada on med tiste, ki se ne sramujejo neučnjaškim tendencam žrtvovati svojo učenjaško čast.

Nastanka življenja iz mrtve materije vse preiskave tudi približno niso mogle dokazati in sami učenjaki priznavajo, da so se vsi taki poskusi končali z neuspehi in porazi. To je dejstvo, ki se ne dá ovreči; Büchner pa kljub temu povdarja „metafizični postulat“ praploditve. Pasteurjeve preiskave so pa dokazale, kar priznava Huxley sam, da je praploditev absolutno nemogoča. Büchner se torej opira na nedokazano in na podlagi naravoslovskih preiskav ovrženo hipotezo, kar je gotovo nevredno moža, ki se ima za učenjaka-naravoslovca. Prav tako sta tudi Nägeli in Haeckel neosnovano hipotezo smatrala za „metafizičen postulat“ in na tej podlagi zidala dalje. Kako resnično in „znanstveno“ svetovno naziranje se more osnovati na taki podlagi, je jasno!

Poglejmo, kaj pravijo učenjaki o tem vprašanju. Du Bois-Reymond prizna, da je materializem naravoslovcev à la Haeckel nevaren za napredek naravoslovskih ved, in da je praploditev sedaj nedokazana in nemogoča, vendar meni, da bi se morebiti mogla vršiti praploditev v naših laboratorijih, ako bi imeli na razpolago pradočno ozračje, vodo in pradočno sončno žarenje; Büchner seveda ni tako ponižen. Posebno se pa vsi znamenitejši francoski in angleški učenjaki in preiskovalci s čisto naravoslovskega oziroma fiziologičnega stališča vedno bolj oddaljujejo od materializma in se nagibajo k vitalizmu. Naravoslovec Ludwig prizna, da naravoslovje zahteva, da delujejo pri razvoju rastlinskega in živalskega življenje razen fizikalnično-kemičnih še druge sile in življenje se nikakor ne da razložiti fizikalnično (*Lehrbuch der Biologie der Pflanze*, Stuttgart 1895, str. 556. i. sl.). Mnenje Delpinovo, da se organizmi izpreminjajo, ker to

na podlagi pravega spoznanja hočejo, seveda nasprotuje vedi in izkušnji. Bunge, profesor biologiške kemije v Bazelu se tudi odločno izreka proti materializmu. Büchner bi torej vsaj moral posnemati ruskega profesorja Borodina, ki pravi, da se ne sme „razglašati za znanstveno dokazeno dejstvo, kar je pravzaprav le nekaka verska dogma modernih (pravzaprav: samo nekaterih modernih) naravoslovcev“.

Prav tako je Büchner tudi, ko govori o descendenčni teoriji in o darvinizmu prezrl sodbe najnovejših učenjakov o tem predmetu. Čitatelj še ne misli ne, da bi mogel biti kdo drugačnega mnenja kakor Büchner, dasi je Büchner najbrž edini darvinist na Nemškem. Du Bois-Reymond pravi da Darwinova teorija „zadene na nepremagljive težkoče, kadar hoče zapustiti sanjarske hipoteze in stopiti na resnična tla. Isti pravi tudi, da se nekateri samo zato še drže te teorije, da ne bi „utonili brez rešitve“, t. j. da ne bi bili prisiljeni vsled neoporečnih umskih zaključkov priznati neki nadtvarni vsevladajoči um. V knjigi „Der gegenwärtige Stand des Darwinismus“ pravi G. Wolff, da ima darvinizem v Nemčiji samo enega zastopnika, namreč A. Weismanna, čigar teorija je pa v svojem jedru teologična, kajti Weismann je prisiljen priznati stvarnika. Na tretjem kongresu zoologov v Leydenu od 16—21 sept. l. 1895. sta le Weismann in Armand Janet branila Darwinovo teorijo, pa tudi ta dva sta morala priznati, da ta teorija še ni dokazana. Vsi drugi naravoslovci (med temi Eimer in Pieper) so se izrekli proti darvinizmu, in Pieper je celo rekel, da je cela teorija velika zmota.

Büchner smatra za dejstvo, da se je človek tudi kar se tiče duševnih zmožnosti razvil iz živali in da je paleontologija pokazala resničnost prehodnih oblik. Preiskave so pa dokazale uprav naspotno; to je trdil slavni Barrande v knjigi „Trilobites“, Baer in Wigand sta istega mnenja in tako tudi vsi novejši paleontologi.

Čudno bi bilo Büchnerjevo svetovno naziranje, ako bi ga dosledno osnoval na svojih materialističnih nazorih. To ve Büchner sam in si radi tega dovoljuje mnogo nedoslednosti in skuša svoje nauke zaviti v skrivnostno meglo. Pritožuje se, da mnogi nasprotniki besede materializem ne umejo prav. Navadno mislijo, da je materializem „modroslovska smer ali nauk, ki hoče vse pojave sveta in bivanja razložiti iz svojstev in gibanja materije brez pomoči vodilnega umskega principa“. Büchner se temu odločno upira in pravi, da je materialistično svetovno naziranje prav tako popolno kakor spiritualistično. Potem Büchner nadaljuje tako, da pričakujemo, da bo prišel do onih mej uma, katere so mu stavili Du Bois-Reymond, Tyndall, Virchow i. dr. Toda Büchner se kmalu premisli in trdi, da ni nič jasneje nego to, da je vse življenje samo gibanje

navadne materije, ki mora seveda biti v nekem posebnem stanju. Življenje, zavest in duh ni materija in tudi ne gibanje materije, ampak le pojavi, ki se v možnosti ali kot sila nahajajo v materiji. Tako Büchner svoje mnenje zavija v nejasne in zavite fraze ter se celo brani materializma. Toda s temi frazami ne more vedno shajati. Malo dalje mora že naravnost povedati: „Zaznava ali misel kot gibanje materije mora sama spet provzročiti gibanje“. Potem se pa spet brani, da je življenje pojav na poseben način urejene materije. In tako zavija in se izvija, dokler se more, primerja ono gibanje, ki vzbuja življenje z glasbinimi toni itd.

Sploh je cela Büchnerjeva teorija polna protislovij. Zdaj trdi, da je mišljenje in zavest rezultat gibanja materije, zdaj zopet, da je samo nekak pojav materije torej nekaj nematerialnega, zraven pa trdi, da ne biva nič nematerialnega, da je vse materija in nič drugega. Na strani 118. svoje knjige pravi Büchner doslovno: „Materialist ne trdi, da more dokazati večnost in neskončnost vsemira (universum), ki ne potrebuje stvarnika“. Torej ne more se dokazati, da ni stvarnika. Štiri strani dalje pa že samozavestno zavrača nasprotnike materializma, ker izvajajo vse iz duha, ki kot tak sploh ne biva“. Kako more Büchner to kategorično trditi? Če more dokazati, da duha ni, potem si nasprotuje, ker je ravno prej trdil, da se to ne da dokazati; če pa tega ne more dokazati, tudi ne sme tega trditi tako odločno.

V strogo znanstvenih člankih Büchner nima toliko korajže. Tako se n. pr. v članku „Naturwissenschaft und Materialismus“ priobčenem v „Allgemeine Zeitung“ l. 1898. st. 171. opravičuje in pritožuje, da ga imajo po krivici za skrajnega materialista, ko vendar pri vsaki priliki povdarja nerazrešljivost svetovne uganke itd. V nekem drugem članku v prilogi istega časopisa je tudi precej ponižen in zahteva za materializem le „filozofično državljansko pravico“ poleg drugih smeri in teorij. V popularnih spisih kakor je n. pr. „Am Sterbelager etc.“ je pa mnogo predrznejši; materializem opisuje kot edino pravo svetovno naziranje, vsako drugo svetovno naziranje je neznanstveno, smešno in nesmiselno. Tu naravnost trdi, da „visi spiritualistična hipoteza popolnoma v zraku“ in da more samo „slepota in zlobnost“ ugovarjati materialistu, ki trdi, da „gibanje možganske snovi provzroča zavest“. Seveda, če je Büchner tako nedosleden in nejasen v svojih trditvah, potem se je težko prepirati z njim.

Jako nesramno in popolnoma neosnovano napada Büchner krščanstvo. Človek bi skoraj mislil, da je glavni in edini namen Büchnerjeve najnovejše knjige napadati in zasmehovati krščanstvo in ljudi odvrčati od krščanstva. Po Büchnerju je vsak kristijan nesposoben za iskanje resnice in za nepristransko sodbo o mnenju drugih ljudi. Pristaši krščanstva, te

„barokne vere“ z njeno otročjo predstavo o Bogu, z zopernim znamenjem križa (Kreuzes-Emblem), so mračnjaki, ki verujejo v bajke, ki dajo svojo pamet ukleniti „razumu nasprotujočim dogmam“ (Am Sterbelager etc., str. 162 i 163). Kdor se dosledno ravna po Büchnerjevih besedah, mora priti do prepričanja, da se tem bolj bliža zločinstvu, čim tesneje se oklepa krščanstva, zakaj „vera ne samo ne zabranjuje zločinstva, ampak je pogosto najtesneje združena z njim“ (Am Sterbelager etc. str. 147) in „najvernejši časi in narodi . . . so navadno tudi najbolj nenravni“ (str. 146). Krščanstvo podpirajo samo še hinavstvo, sleparija in koristolovje cerkvenih mogočnejšev (str. 165). Zastopniki vsake vere v nadčutnost so goljufi in sleparji, saj nadčutnost branijo samo še oni, ki od tega pričakujejo koristi (str. 119).

Vse to nas torej mora pripraviti do prepričanja, da mora biti vsak učenjak in sploh izobraženec nasprotnik krščanstva. Pri tem pa Büchner ne pomisli, da se je vsem učenjakom našega časa pristudil materializem in da se vedno bolj bližajo verstvu in krščanstvu. Mnogi seveda niso še na jasnem, vendar niso nasprotniki vsake vere v nadčutnost, v Boga. Navedel bi lahko celo vrsto imen. Darvinec Weismann pravi, da selekcijska teorija nikakor ni v nasprotju s teologičnim vzrokom sveta. Virchow pravi, da mora misleči človek voliti samo „med dogmo stvarjenja in dogmo praplotitve, takozvane generatio aequivoca“. Dogma praplotitve je pa nedokazana in nedokazna, kar trdi tudi Du Bois-Reymond. Sklepati pa Du Bois-Reymond ni hotel, dasi je sklep prav preprost, kakor je pokazal Virchow v navedenem stavku. Torej moramo tudi brez ozira na vero sklepati: Ali stvarnik ali praplotitev; praplotitve pa ni, torej je nujno potreben stvarnik.

Napredek pozitivnih ved torej kaže učenjakom pot do vere, pot do krščanstva. Zato vidimo, da mnogi učenjaki zdaj niso več tako nasprotni veri kakor so bili pred nekoliko leti. Drugim se pa krščanstvo še vedno zdi premalo znanstveno in nevredno modernega učenjaka; zato se rajši oklepajo agnosticizma kakor krščanstva. Toda tako nenaravno naziranje kakor je agnosticizem, ta strašna ironija za učenjaško XIX. stoletje je le kratkotrajen pojav skrajnega razočaranja. Učenjaki so mislili, da bodo s pomočjo najnovejših uspehov znanosti porušili starodavno zgradbo krščanstva, a prišli so do nasprotnega rezultata.

* * *

Prvoboritelj materializma Ludovik Büchner je umrl v noči med 30. aprilom in 1. majnikom t. l. v Darmstadtu pn kratki bolezni v 75. letu svoje starosti. Njegov materializem je zadnja leta izgubil med

učenjaki vso veljavo. Zato ga je Büchner rajši širil med neučenjaškim svetom. Zadnje dni njegovega živil, enja mu je grenila strastna polemika z nasprotniki njegovega materializma. Nasprotniki so tako hudo pritiskali na oslabelega materialista, revčka Büchnerja, da je bil že ves obupan in zbehan. Braniti se je mogel le še s svoje veliko nedoslednostjo. — Brez skrbi lahko trdimo, da je z Büchnerjem pokopan tudi takozvani učenjaški materializem. Popularni materializem bo morebiti še nekoliko časa kužil nezavedne mase in ta ali oni vseučilišni profesor bo svoje prosvitljene slušatelje, naravoslovce i medicince še nekoliko let osrečeval z omlednim materializmom; toda to so le še zadnji ostanki nekdanj gospodujočega materialističnega naziranja, zadnja še nekoliko zelena veja na suhem, trhlem drevesu.

Krščanski socializem na Slovenskem.

J. Š.

lede krščansko-socialne organizacije smo Slovenci vendar enkrat prvi med Slovani. Čehi vrlo napredujejo, toda pri njih je krščansko-socialna ideja v veliko večjem boju nego pri nas, zato gre počasneje. Pred petimi ali šestimi leti je zastavil dr. Krek po temeljitem proučevanju socializma svoje delo, danes nam pridejo Čehi iz Prage čestitat in se divit naši ljudski stavbi.

Kje je vzrok tega velikega uspeha? — Prvo je, da je naše ljudstvo kakor rodovitna zemlja željno sprejelo vase seme, idejo združenja. To leži v njegovem značaju in naravi. Naši ljudje so bili vedno siromaki in v siromaštvu so bili solidarni, ker bogatim ljudem ni mnogo do solidarnosti. Ljudstvo je sprejemalo besede o zadrugi, o vzajemnosti kakor znane, pristrčne glasove iz davnih dni. Liberalizem je moral imeti vražjo moč, da je te močne vezi raztrgal. Čuta socialne solidarnosti ni zatrl, odtod veselo-začudeno pritrevanje po ljudskih shodih, kjer se razlaga pomen in bistvo kršč. socializma. Po celem Slovenskem se giblje, od vasi do sela šušti nova stara-pesem o pravdi. Kmetje prihajajo iz vseh krajev in zahtevajo, da se jim napravi zadrugo.

Drugo je, da je velika večina ljudstva kmetiškega stanu. Industrialno delavstvo po tovarnah in drugodi ni močno pri nas vsled slabo razvite industrije. Na to delavstvo pa se opira soc. demokracija, ki je ustrojena pravzaprav za to delavstvo. Soc. demokracija ne more kmetiškemu stanu

do živega vsled njegove konservativnosti in vsled stanovskega značaja, ki je nasproten soc. demokratičnim principom. Krščanski socializem pa je zastavil svojo nogo tam, kjer soc. demokracija, v industrialnem delavstvu, ter ga organiziral po svojih načelih. Na Dunaju — tu imamo v mislih razvoj v Avstriji — je zasegla soc. demokracija večji del delavstva, krščanski socializem pa ima glavno zaslombo v srednjih stanovih, trgovcih, meščanih itd. Delavska krščansko soc. organizacija je tu šibka. Umevno je torej, da ti krščanski socialci le indirektno morejo delovati za četrti stan. Konsumnih društev n. pr. ne ustanavljajo. Toda to bo le nekaj časa trpelo. Prodrli bo demokratični značaj. Kmetiškega ljudstva se še ni polotil kršč. socializem intenzivno. — Pri nas pa so bili kršč. socialci že s početka največ navezani na deželo. Soc. demokracija se je zasadila po krajih, kjer so delavci, a korenin ni mogla pogrnati. Napredoval pa je kršč. socializem prav naglo po deželi, ker se za kmetiško ljudstvo ni brigal živ človek. Liberalci so pač zabavljali po listih na vse pretege, a ne morda iz kakega racionalnega stališča, marveč iz neracionalnega strahu pred klerikalizmom. Gospodarskega programa nimajo naši liberalci nobenega, protestirajo slepo tja v en dan, ne vedoč, kaj bi grajali, kako prijeti. Ljudstvo pa je potrebovalo višje, globočje ideje nego pa je sokolsko-telovadska ideja.

Pri nas je torej težišče organizacije tam, kjer je za slovensko ljudstvo potrebno, namreč na kmetiškem stanu.

Vzrokov je še več, zakaj je dosegel Krek tolike vspehe v tako kratkem času, a ta dva sta glavna. Z zadoščenjem je vsakdo zasledoval delavsko slavnost v Ljubljani, ki ima pogled dalje v bodočnost na jugu. Hrvaška je v tem oziru še siromaška dežela. Pod mažarskim pritiskom se ni mogoče razviti organizaciji. Boj za narodnost absorbira vse moči. A govorimo odkrito, tudi sedanji zastopniki naroda nimajo še smisla za socializem, kakor pri nas mnogi ne. Hrvatje — inteligenca — še plavajo v idealnih govorih o naroda hrvatskega slavni preteklosti, o krvi, ki so jo prelivali junaki, in si brišejo solze nad tužnim stanjem v sedanjosti. Zato smo z veseljem pozdravili zastopnike krščanskega socializma od Siska in Zagreba. Za Slovence je tudi to dobro, da nimamo slavnih junakov v svoji zgodovini, razen Martina Krpana in še nekaj drugih, da ne pojemo slavo njim in ne lijemo solza ganotja. Slovenci nismo imeli ne preteklosti, nimamo ne sedanjosti, zato gledamo realno v bodočnost.

In naši kršč. socialci so prišli v realnosti svoji do resnih, važnih zaključkov. Bodočnost slovenskega ljudstva leži v zedinjenju s Hrvaško. Ta ideja je prišla drugič na dan. Prvič so jo zavrgli in zamudili lepo priliko. Drugič moramo biti pazni. Ta ideja je tlela ves čas, a vspehi na

literarnem slovenskem polju so jo potisnili v ozadje. A literarno polje — namreč leposlovno, ker o znanstvu še ne moremo govoriti — ne bo rešilo ljudstva bede in gmotnega propada. Za to pa je treba najprej skrbeti, da se gmotno podpre ljudstvo. Stalne bodočnosti pa ne bo imela organizacija, ako se ne postavi na široko podlago. In ta podlaga bi bila: katoliški slovanski jug.

Slavnost je imela velik pomen za smer socialnega delovanja v bodočnosti. Slovenci se združijo s Hrvati, za to pa se morajo i prvi i drugi pripravljati. Pripravijo se s tem, da organizujejo ljudstvo, ki bo trdno in zavedno vedelo, za kaj se gre. Slovenci so v tem že precej storili. Hrvatje naj jih posnemajo in naj Hrvaško organizirajo.

Na zadnjem shodu smo opazili še tudi druge strani vpliva kršč. socializma na ljudstvo. Ena teh strani je morala. Dvomimo, da bi imela kaka slavnost liberalcev v „Narodnem Domu“ tako čisto, idealno lice, kakor ta delavska slavnost. Opazili smo strogo in blagodejno disciplino organiziranega ženstva. Velik razloček je, če govoriš z narodno damo iz „N. D.“ in z delavko iz društva kat. delavk, toda ta razloček je v prid delavki. Razumno in trezno ti pove marsikaj, da se čudiš, dočim od preblagorodne dame „narodne“ zaman pričakuješ kaj tacega. Na shodu se je zrcalil moralni vpliv naše ideje. Nobena druga stranka ne napravi tacega shoda. Liberalci naši napravijo shod, kjer je prva točka, ki prepleta vse druge, sovraštvo do katoliških nasprotnikov. Zabavljanja, grdi priimki se razlegajo raz oder. Isto je pri soc. demokratih. Pri liberalcih in pri zadnjih je tedaj višek navdušenosti, kadar so ljudje najbolj razjarjeni, kadar se najbolj kolne in blati. Na kršč. soc. shodu se ni ljudstvo — prosim: zavedno ljudstvo — obregnilo za liberalci. Pred svojim sovražnikom — magistratom se ni niti oglasilo korakajoč v sprevodu, pač pa je nekaj korakov nato klicalo živio pred škofom. Res, veselje je bilo gledati te vrste mož, še večje veselje in čast korakati v tej vojski. Dunajski soc. demokratje bi dejali temu delavstvu, da je „classenbewusst.“ Zavest je sijala v vrstah in to se nam zdi najpotrebneje poudariti.

A dobro nam de, ko čujemo in vidimo in čitamo, da vpliva kršč. socializem tudi na versko življenje ljudstva. To je največje vrednosti. Delavska družina — to vemo iz lastnih izkušenj — ni srečna, ako ne vlada v nji pobožnost. In to pospešuje naša organizacija.

Liberalci so se čudili temu shodu in sprevodu. Njih glasilo je bilo zmedeno, ni se upalo očito lagati skoz in skoz in na drugi strani je bilo zopet težko dati ljudem zasluženno hvalo. Veseli so bili, ko so srečno prestali strah brez zlih posledic. Ne bojte se! Naše ljudstvo se ne zmeni ne za pisarje, ne za agente — ono se briga za kaj drugega.

Dolžnost naša je bila, da smo omenili izrečno ta shod. Prvič zato, ker pripada organizirano kat. dijaštvo „kršč. socialni zvezi“ kot član. Drugič pa za to, da opozorimo nanj vse tiste tovariše, ki se navdušujejo za „slovenski narod“. Prosimo jih, naj splavajo vendar enkrat iz idealne višine v to ljubo realnost in naj se ne navdušujejo za kožo slov. ljudstva, katero tvori „slov. narod“, ki je naša preljuba liberalna inteligenca. Ne koža, ampak telo je poglavitno! Vrh tega je pa ta koža polna bolestnih izrastkov. Naj vendar že enkrat začno premišljevati, kdo pa je to : slovenski narod? — Z Bogom za krščansko ljudstvo!

Sonet.

Odprla so se jutra svetla vrata,
izginile so črne nočne tmine.
Z hogastvom vsem krasote in miline
napočila je dneva zora zlata.

Oživel log je, oživela trata,
in v žarnem svitu se blišče planine;
škrjanček v jasne dviga se višine,
iz grla pesmica mu vre krilata.

Tako i srce moje oživljeno
veselo pesmi ljubke svoje kroži,
odkar prišlo je jutro zaželjeno,

da spet ima ga, ki mu bol potoži,
da ž njim uživa srečo nekaljeno,
in dnevi mu teko kot v gredi roži.

Leo Levič.

Potnik iz puščav . . .

temah noči spočet,
v mrakovih glubih rojen,
na Sijon spem . . .

Steza me vodi po puščavah . . .
Obup vodnica zvezda,
in bol srca mi palica . . .
Spomina za menoj erinije
vijo se, sikajo,
polip strasti objema me
in sili k zemlji, v prah . . .

Ah, da, polipi strasti razigranih
sesajo v srei mi,
pijo mi kriin moč izžemajo,
bohotno se krobočejo:

„Na Sijon? . . . Ti? . . .

V temah spočet v mrakovih rojen
po luči hrepeniš? . . . ha . . . ha!“

A jaz naprej spem . . . po puščavi,
po trnji in po kamenji . . .

Tam v dalji . . . iz noči . . .
vzžari nasproti Sijon mi;
vrh mu plamti v blesteči luči,
kipi nakvišku, kvišku . . . do neba . . .

Do mene čez puščavo v mrak, temo
trakovi luči še razipljejo;
odpre se pot pred mano,
ki pelje me na vrh . . .
Propadi tu, propadi tam,
Na levi, desni . . . pred menoj
ovinki neprešteti . . .
in noga moja okrvavljena . . .

In zadržim . . . pogum upada . . .
Erinije spomina sikajo:

„V temo, v temo nazaj!

V mrakovih spi sladko se,

in še sladkejša sanja se . . .

Sladak je greh, pokora težka . . .!“

Strasti vzplamte, objamejo
tesneje me, šepčejo:

„Na Sijon? . . . Ti? . . .

V temah spočet, v mrakovih rojen
v svetlobi oslepiš . . .!“

In dvigam se . . . in . . . padam . . .
Sesedam se v dolini greha,
v pustinji teme in mrakov;
naslonim se ob kamen oster
in vzdiham brez moči:

„Kako si daleč Sijon, daleč
in kako visok . . .!“

Rado Kósar.

Pesem o tajni rosi

ali poduk, kaj si lahko misli pamten človek, kadar vidi kakšno kapljico.

Tiho, kot se noč prikrade,
tajno, kot se cvet razcvete,
toplo, kot je solnčni žarek,
milo, kot je luna blede,
se prikradla mi je v dušo,
v srcu mi je razcvetela,
zgrela me je, ožarila,
osladila, omilila.

Rosna kapljica na roži
zjutraj, ko zazori zora!
Kaplja! Ti vesmir prehodiš,
ti poznaš morja zaklade,
burne vihre, grom in bliske,
ti doma si v beli megli
in v oblakih grozonosnih,
ti poznaš življenja stiske,
ko hladiš zveneli jezik
smrtniku, ki svet zapušča,
potniku, ki z domi hodi,
rosna kapljica na roži,
ti umevaš srečno nado,
ko rosiš kot dežek drobnih
žitno polje, cvetno trato,
ti umevaš ljubko radost,
ko osvežiš slavčku kljunček,
da drobi, žgoli, prepeva.

Rosna kapljica na roži
zjutraj, ko zazori zora!
Slika si mi tajne rose,

ki se v dušo mi je vkradla,
v srcu mi je razcvetela,
zgrela me in ožarila,
osladila, omilila.
Rosna kapljica na roži
zjutraj, ko zazori zora!
Bajke bajiš mladi roži,
o morja nezmernih tajnah
o viharjih gromovitih,
o življenja stiskah mučnih,
bajiš tudi jih o sreči
in o nadi zlatokrili
in o pisanih cvetovih.
Bajiš jih o tičkah drobnih
in o petju, sladkem, ljubkem.
Rosna kapljica na roži
zjutra, ko zazori zora!
Slika si mi tajne rose,
ki mi v srcu bajke baji
o morja nezmernih tajnah,
o viharjih gromovitih,
o življenja stiskah mučnih,
bajke baji mi o sreči
in o nadi zlatokrili
in o pisanih cvetovih
in o slastivih sadovih.
Baji jih o tičkah drobnih
In o petju, sladkem, ljubkem.

Nadobuden pesnik.

Ciprijan Istinič.

III.

Io preteku nekaj tednov so priredili dunajski Poljaki v spomin stoletnice rojstva Mickiewiczovega krasen koncert, na katerem sta govorila tudi oba podpredsednika tedanje državne zbornice, prvi Poljak, drugi Čeh. Bili so to časi najburnejšega boja med slovansko večino in nemško manjšino v zbornici. Umevno je, da je šel Istinič zraven. Tudi jaz sem šel z njim. Kljub vsej lepoti in navdušenosti, ki sem jo videl tam, obhajala me je tuga, ko sem se spomnil bede galicijskih kmetov, o kateri se je prav v onem času mnogo pisalo zlasti v socialističnih listih, saj to razkošje lepih poljskih dam in žlahtnih gospodov, ki so solznimi očmi vsprejeli deklamatorjev verz: *Jeszcze Polska nie zginęła*, je imelo po mojem mnenju le malo opraviiti z ono veliko ljubeznijo Mickiewicza, ki je objemal vse prešle in bodoče rodove, in ki je po pravici dejal:

Nazywam się milion, bo za miliony
Kocham in cierpię katusze.' . . .

Ozrl sem se po prijatelju. Z gledališkim kukalom je iz kota ogledoval zbrano družbo. Naenkrat je obstal s kukalom presenečen pri neki ostrženi ženski, ki je sedela precej blizu. V tem trenutku je ona dvignila glavo in se obrnila proti njemu. Hitro je povetil svoje kukalo, a je bilo menda že prepozno. Umaknil se je osramoten z izpostavljenega mesta. To me je opozorilo na oba. Njo sem spoznal, da je vseučiliščnik, ker sem jo bil že večkrat videl v knjižnici, le da je imela tukaj res neko nedolžno žensko veselost na sebi, ko je bila sicer moška in modra. Kmalu sem vedel koliko je bila ura pri prijatelju. Ko je ona z dvema tovarišicama smehlajoč odhajala mimo njega, in so vse tri tik njega še nekoliko poklepetale, stal je Ciprijan, moj ljubljeneec, kakor lipov bog in ni vedel, ali bi zletel v nebo ali bi zlezel v tla. Moj sklep se je glasil: ga že imajo!

Ves najin pogovor je obstajal tisti večer iz voščil: lahko noč. Potreben je je bil seveda bolj Ciprijan.

Od tod gre povest hitro naprej.

Teden dni nisem videl Ciprijana nikjer. Šel sem ga torej poiskati na dom. Pri vratih sem čul, da nekaj čita na glas, zato sem poslušal:

Komu ślubny splatasz wieniec,
Z róż, lilii i tymianka?
Ach, jak szczęśliwy młodzienniec,
Komu ślubny splatasz wieniec!

† Ime mi je milijon, ker za milijone ljubim in trpim bolečine.

Dovolj mi je bilo, potrkal sem in vstopil. Naredil je obraz kakor bi ga bil dobil pri prepovedanem dejanju. „Kaj? Ali te je poljska židinja naučila tako lepih pesmic“, oglasil sem se trdo kakor berič nad zločincem. „Židinja, kakšna židinja?“ je zajeceljal in postal redeč do ušes. Očividno ga je besedica „židinja“ prestrašila. Da bi ne stal pred menoj kakor trot pred Bogom, se je začel motati iz zadrege s tem, da mi je iskreno pripovedoval, kako je v treh dne predelal celo poljsko slovnico in si potem kupil Mickiewiczzeve balade, katere sedaj čita. Ko se mi je ozrl v obraz in videl moj oblasni pogled, zatrjeval mi je zopet, kako lep je poljski jezik, živ in gibek, kakor nalašč za umetniške tvorbe. „Po moji misli“, končal je z negotovim smehljanjem, „so morale doprinesiti k porodu tako prisrčnega jezika prav veliko dekleta in mlade matere, sicer bi ne mogel biti tako sladak“. „Največ je seveda donesla k slavi poljskega jezika kaka študirana židinja“, pritrdil sem mu nemilo. „Kakšna židinja?“ rekel je nevoljno. „No, jaz samo mislim tako“, tolažil sem ga. Ker se je hotel potegniti iz neljubega položaja, me je vprašal, če greva v kavarno. „Pa pojva!“ sem mu dejal, zraven pa sem na tihem sklenil, da mi bo moral ta tiček zapeti še danes vse poljske pesmice, kolikor jih zna.

IV.

V kavarni pa nisva naletela ugodno. V zadnjem kotu so sedeli štirje glasni rojaki, in ko so naju zagledali, je takoj eden poklical mene, da bi me nekaj vprašal. Sedla sva torej k njim in on mi je rekel:

„Tu v časniku stoji, da je naš škof pokupil Kavkarjeve spise, da bi jih tako odtegnil mladini, ti kot klerikalec boš morda kaj vedel o tem.“

„Bo nekaj takega“, sem odgovoril, „prav danes sem dobil pismo, v katerem mi je prijatelj omenil to novico.“

Nato se je brž oglasil nasproti sedeči medicinec Razkrhnik in spregovoril jezno:

„Ampak, če je to res, potem je to zopet ena vražja klerikalna budalost.“

Jaz sem molčal in vzel v roko svoj časnik, saj sem vedel, da je vsaka pametna sodba nemogoča. A Ciprijan si ni mogel kaj, da ni užaljen dregnil v sršenovo gnezdo: „Jaz bi to stvar še bolj imenitno napravil.“

„Ampak ti bi kar zacopral, pa bi bilo“, se je obregnil Razkrhnik.

„Ampak slabo si pogodil“, je odgovoril Ciprijan posmehljivo. „Umetnike je treba panati po umetniško. Tu ne sme odločevati ‚deus ex machina‘, ampak dušeslovno utemeljeni motivi. Ako bi torej imel denar, bi pokupil vse naše liberalne pisune in pisatelje. Potem bi sklical vse

Slovence v gledališče, da bi gledali podučno igro. Najprej bi jim postavil na oder vsakega pisarja posebej. Ko bi si ga ogledali od zunaj, segel bi mu skozi usta v želodec, in bi človeka obrnil tako, da bi bila čeva zunaj in koža znotraj. Tako bi se videla vsa njih podlost, zavist in sovraštvo. Slednjič pa bi na ta način obrnjene ljudi postavil skupno na oder in jih prepustil samim sebi. Ko bi videli odkrito vzajemno mišljenje, bi se ne pomišljali več in bi planili drug po drugem. Le redkokateri poštenejši bi ušel temu klanju. Slovenci bi spoznali te vrste pisatelje in bi jih bili rešeni. Kdor pozna te pilatuže, bo vedel, da bi se dal moj načrt izvršiti brez čaranja.“

„Klerikalec je in ostane neumen vrag“, je zaključil Razkrhnik.

„Torej vendar še veruješ na vraga?“

„Na takega vedno!“

„Ohrani si vsaj to vero“, je končal Ciprijan.

Po tem spopadku smo gledali vsak v svoj časnik, pili kavo in vodo in semtertje spregovorili kako besedo. Razkrhnik je molčal. Toda žilica mu ni dala miru. Iztaknil je poročilo, da je dunajski občinski svet kljub uporabi liberalcev in židov določil večjo vsoto za zidanje neke potrebne cerkve v mestu. Oglasil se je zopet:

„Gradili naj bi rajši bolnišnice za otroke, ki jih primanjkuje. Kaj jim bodo cerkve koristile? To bo ropot, ko bodo čez petdeset let podirali te hudiče.“

Tem nezaslišanim besedam je sledil homeriški smeh njegovih tovarišev. Tisti med njimi, ki me je bil klical, me je hotel spraviti iz ravnotežja, češ: „Ali si slišal?“

Jaz sem se delal hladnega: „Vsak po svoje Boga moli.“

Plačala sva s Ciprijanom in šla. Nezačodljiva sva bila oba. Molče sva prišla v vseučiliško avlo pogledat, če sva dobila kako pismo. Ciprijan je dobil denar od doma. To ga je napolnilo vselej z neko tužno hvaležnostjo, ker je vedel, kako težko je starišem pritrpati tiste goldinarje številni družini. Vest mu je očitala vsako zamujeno uro in vsak po nepotrebnem zapravljeni denar. Ob takih prilikah ga je prijelo, da bi najrajši teklen domov in se začel hlastno učiti.

No, ta dan sva čutila oba potrebo, da se malo pomeniva. Napotila sva se proti ljudskemu vrtu. Ciprijan je pretrgal molk:

„Bedni smo slovenski velikošolci. Malo jih je ki študirajo vestno. Pa tu našim dijakom koristi vsaj precejšna razumnost. Najbolj žalostno je to, da velika večina nizko misli o veri in zametuje zahteve krščanske morale, zlasti kar se tiče spolnega življenja, kot protinaravne in celo pravi morali škodljive, češ, ker daja vera samo zunajno oporo. In to

naj potem pride med narod? Tako inteligenco bo treba temeljito pomesti iz slovenske hiše.“

„Dà, prav imaš, a za to delo bi rabili veliko metlo in močnih mož, ki bi ž njo pometali“, sem pripomnil jaz.

„Res je tako! Usmiljeno srce in brezobzirni razum bi se že zedinila in nas osokolila k moškemu delu, največja zavornica temu je lastna nepopolnost in slabost. Toda mi imamo resnico, to je velesila, oni pa nimajo nič pozitivnega, propadlejši hlastajo po senzacijah in se izčrpujejo v zabavljanju, plemenitejši pa samo iščejo tolažbe v slovstvu in znanstvu. Taki ljudje morajo biti slabejši nego mi, takoimenovani klerikalci. Vrh tega bo zavedno katoliško gibanje našega ljudstva vedno bolj vplivalo na akademike, da bodo oni tudi osebno vedno čistejši in močnejši.“

„Modro govoriš“, sem mu dejal jaz, ki sem postal boljše voljem, „toda glej, tamle gre naproti učeno židovsko dekle.“

Res se je pokazala sem od vrat ljudskega vrta vzravnana postavica Ciprijanove medicinke s knjigo ob strani. Ciprijan je pogledal naprej in rekel preseneten: „To je Poljakinja“.

„Oboje, oboje“, sem mu nagajal.

„Ali jo poznaš? Kaj praviš o nji?“ je začel zmedeno govoriti in v mene gledati, čimbolj se je bližala.

„Poznam jo, a ne toliko ko ti.“

Ona je zapazila, da jo gledam. Ozrla se je za trenutek na naju in dvignivši glavo je šla mimo z naglimi, naprednimi koraki, da ji je rob krila eliptično valoval okrog nog. Neko krotko energijo je izražal njen polni in mirni pogled pod svobodnim čelom. Videlo se ji je, da ji je svoboda naravna in duševna vedrost lastna. Nekaj novega, nekaj celotnega je bilo v njej, tako da mi je ostala dobro v spominu, in kadar se domislim onega srečanja, vselej mi stopi pred oči ljubka slika, kakor bi šel mimo mene s svojo kimavo glavo bajen tulipan.

(Ko nec prihodnjič.)

Glasnik.

Tovariši!

Že pred leti se je izrekla misel, da se shaja krščansko misleče dijaštvo vsako leto na skupnem sestanku, kjer naj bi se poleg razmotrivanja aktualnih časovnih, znanstvenih in umetnostnih vprašanj obnavljala in utrjevala bratska vez ter krepilo prepričanje in značaj v trdem boju za resnico. Predlanskim se je položil temelj organizaciji slovenskega krščansko mislečega dijaštva na I. shodu v Ljubljani, na katerem je bilo zastopano dijaštvo vseh slovenskih pokrajin. Tukaj se je vsprejel prvotni načrt, obsegajoč naša načela in našo taktiko. Lansko leto smo imeli priložnost zastopati svoje stališče na vseslovenskem dijaškem shodu, kjer je liberalna protikrščanska večina zavrgla naše resolucije in eliminirala iz svojega programa krščanstvo. Nam ta obžalovanja vredni korak ni vzel poguma, marveč nas je še celo utrdil v prepričanju, da je naše delo potrebno in da je naša dolžnost, s podvojeno silo pri tem delu vstrajati. Letos je slovenski svet doživel impozantno manifestacijo vseslovenskih delavskih stanov, znamenit pojav v zgodovini našega naroda, ki spričuje, da so začeli Slovenci socialno misliti; to prebujenje naroda nam je porok tudi za napredek na kulturnem polju, kar je neizogibno potrebno, ako hočemo ohraniti svojo narodno eksistenco. Krščansko misleči slovenski akademiki se bodo najlepše pridružili tej manifestaciji, ako dokažejo, da so sposobni tudi na polju vede pomagati temu ljudstvu v borbah za pravdo. Zato je pripravljavni odbor za prireditev II. shoda krščansko mislečega dijaštva sklenil, da se dá letošnjemu shodu strogo znanstven značaj. Na dnevnem redu bodo razgovori o času primernih, modernih vprašanjih iz modroslovja, umetnosti, pravoslovja, sociologije, naravoslovja in medicine.

Tovariši! Brezplodna dnevna politika nam jemlje duševne in telesne sile; pri tem pa zaostaja naše znanstvo. Kolikokrat se nam očita, da katoliki na polju znanosti ne moremo tekrovati s svojimi nasprotniki. Dokazati, da to ni resnično, bodi naša častna naloga; dokazati pa moremo to le z dejanji. Zatorej agitirajte tovariši-somišljeniki, da se naše dijaštvo udeleži shoda polnoštevilno. Zlasti velja to slovenskim abiturientom: ko stopate v akademično življenje, bodi Vam prva naloga, razmere objektivno spoznavati. Brez pravega spoznanja in prepričanja se ne odločite niti na desno niti na levo. Počitniški shod Vam utegne dati priložnost, spoznati tudi nas, v kolikor nas še ne poznate.

Shod se bode vršil dne 13. septembra v Ljubljani; podrobno poročilo o shodu objavimo pozneje. Zvečer po shodu priredi slovensko krščansko misleče dijaštvo komerz, h kateremu bodo vabljeni tudi slovenski delavci ljubljanski; obnovila se bode vez solidarnosti, ki veže krščansko delavsko ljudstvo z njega sinovi-somišljeniki in soboritelji. Značaj vsega našega dijaškega gibanja bodi krščanski in demokratski, ker v uresničenju teh dveh idej tiči rešitev našega naroda in vsega človeštva. V tem programu bode našel človeški rod pravo enakost, bratovstvo in svobodo. Na temelju tega programa se bomo shajali leto za letom, s tem programom bomo stopili v praktično življenje.

Tovariši! kdor je z nami, pridi 13. septembra v Ljubljano, kdor ni z nami, naj pride, da se o nas boljše pouči, kakor je bil morda do sedaj poučen. Politika bode na shodu izključena; znanost je skupni biser vsega človeštva, je mednarodna in medstrankarska; kritika bode dovoljena vsakemu; komur je torej mar za resnico, se ne bo strašil malih žrtev in bo prišel na shod.

Na Dunaju 2. junija 1899.

Pripravljavni odbor.

Zaveze nepotizma in protekcije je medicinska fakulteta na dunajskem vseučilišču. Do takega zaključka je prišel znani tukajšnji publicist Kraus v svojem mnogo čitanem listu „Die Fackel“, kjer je statistično dokazano, kako si krvno sorodstvo in naravna nadarjenost podajata roke. Če je bil tvoj oče ali stric profesor medicine, potem čaka tudi tebe lepa prihodnost, če ne, bodi vesel, če moreš kje sredi rovt prodajati svojo vednost in umetnost. Znanost kot taka pa je dedna, zaklad, neločljivo združen s profesorskimi rodbinami. Zdaj je šestnajst odličnih mest na dunajskih klinikah oddanih možem, ki so ali sinovi ali nečaki medicinskih profesorjev. Če ni med množico ostalih medicincev sposobnejših moči in je talent navezan vedno le na gotove rodbine, o tem bi se dalo dvomiti. Četudi tak gospodič kaj znanstvenega napiše ali odkrije, se vedno ve, kdo je pravi avktor tega produkta, on ali njegov protektor. „Dunajska medicinska fakulteta je postala torišče fevdalnega gospodstva brez primere. Mesto da bi bila učenjaška republika, kjer naj bi imeli principat najzmožnejši duhovi, imamo le na slučajnih sekundogeniturah slonečo oligarhijo“. S temi besedami je vsa naša mizerija dovolj jasno označena; v tem tiči pa tudi eden glavnih vzrokov, da propada dunajska medicinska šola; časi Hyrtela, Rokitanskega, Skode in sličnih mož, ki so ustvarili zlato dobo naše šole, je zatonila; zdaj uživamo le še sadove srebrnega veka in naši znanimci morda ne bodo imeli niti teh več.

D.